हाम्रो हरिनास

स्थानीय पाठ्यक्रम

आधारभूत तह (कक्षा १-८)

२०७९

प्रकाशक : हरिनास गाउँपालिका

(शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा)

स्याङ्जा

स्थानीय पाठ्यक्रम : हाम्रो हरिनास

प्रमुख संरक्षक	- श्री खिम नारायण मानन्धर, अध्यक्ष
संरक्षक	- श्री इन्द्रकुमारी थापा राना, उपाध्यक्ष
संरक्षक	- श्री मुकुन्दराज पौडेल, प्रमुख प्र. अधिकृत
©सर्वाधिकार	- श्री हरिनास गाउँपालिका, स्याङ्जा ।
सहजीकरण	- श्री साभ नेपाल, पोखरा ।

पाठ्यक्रम मस्यौदा लेखन सुझाव समिति

पाठ्यक्रम मस्यौदा लेखन विज्ञ समिति

श्री डा.तुलसीराम खनाल 'प्रभास' (अध्यक्ष, साभ नेपाल)

श्री डा. देवप्रसाद पाण्डे (सहप्राध्यापक, गण्डकी विश्वविद्यालय, पोखरा)

श्री डा. गोपीकृष्ण बस्याल, विपद् व्यवस्थापन विज्ञ

श्री ज्योतिप्रसाद रेग्मी (उपप्राध्यापक, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा)

प्राक्कथन

स्थानीय समुदायका आवश्यकता र रुचिलाई महŒव दिई स्थानीय स्तरकै साधन, स्रोत र विज्ञताको उपयोगमार्फत् स्थानीय स्तरमा निर्माण, विकास र कार्यान्वयन गरिने पाठ्यक्रम स्थानीय पाठ्यक्रम हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले मात्र जाति, भाषा, धर्म, संस्कृति आदिमा हुने विविधतालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता महसुस गरिएको हो ।

नेपाल विविधताले सम्पन्न मुलुक हो । यहाँ विभिन्न थरि भाषा, सभ्यता, पेसा, संस्कृति, वेशभुषा र भूगोलहरू छन् । तिनका आ-आफ्नै विशिष्ट पहिचान छन् । 'विविधतामा एकता' नेपालीको विशिष्ट पहिचान नै हो । लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक सङ्घीय संविधान जारी भई मुलुक यही बाटोमा अघि बढिरहेका बेलामा संविधानले समेत प्रत्येक भाषा र सभ्यताको संरक्षण र संबर्द्धन गर्न पाउने नागरिकको हकलाई मौलिक हकका रूपमा सुरक्षित गरेको छ भने यसका लागि विभिन्न समयमा ऐन, कानुन र निर्देशिकाहरूसमेत बनिसकेको सर्वविदितै छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमलाई अवधारणागत रुपमा प्रष्ट्याउने क्रममा नेपालका विभिन्न दस्तावेजमा रहेका प्रावधानहरुलाई हेर्नुपर्दछ । हाल कार्यान्वयनमा रहेका नीतिहरुमा स्थानीय पाठ्यक्रमका बारेमा निम्नानुसार उल्लेख भएको छ । नेपालको संविधान नेपालको संविधान २०७२ भाग ३ को धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धी मौलिक हकको व्यवस्था रहेको छ । यस धाराको उपधारा ५ मा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुनेछ भन्ने प्रावधान रहेको छ । यसलाई व्यवहारतः कार्यान्वयनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत् समाजमा रहेका भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदालाई जगेर्ना गर्ने प्रकृतिको ज्ञान, सिप र प्रविधि विद्यार्थीलाई दिनु जरुरी छ । शिक्षालाई वैज्ञानिक, व्यावसायिक, सिपमूलक र रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम प्रतिस्पर्धी नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने (धारा ५१ (ज)(१) । त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ (ज) (४) मा मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन सम्बन्धी व्यवस्था गरी स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्थालाई इङ्गीत गरेको छ । त्यस्तै उक्त ऐनको दफा ११ (ज) (१८) मा स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र स्तरीकरण गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । साथै पन्ध्रौँ योजनाको (२०७६/०७७-२०७९/०८०) उद्देश्य प्राप्तिका

लागि परिलक्षित मानव संसाधन, पूर्वाधार तथा प्रविधिको विकास र जीवनोपयोगी ज्ञान र सिपमा आधारित पाठ्यक्रम मार्फत सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर, सुनिश्चित गर्ने रणनीतिलाई विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक समयानुकूल परिमार्जन गर्नुका साथै आधारभूत तहको कक्षा १-३ को एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै आधारभूत तहको शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यकता अनुसार माध्यम भाषाको रुपमा मातृभाषा वा स्थानीय भाषा वा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाई संघीय तहबाट तोकिएको मापदण्ड बमोजिम विद्यालय तहको स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामाग्री स्थानीय तहबाट विकास गर्ने गरी स्थानीय तहको क्षमता विकास गरिने छ भन्ने कार्यनीति मार्फत् प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । नेपाल सरकारले विद्यालय शिक्षाको मूल दस्तावेजका रुपमा २०६३ सालमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप तयार गरेको थियो । पाठ्यक्रम स्थानीय आवश्यकतामा आधारित बनाउनुपर्ने कुराले विश्वव्यापी मान्यता पाइसकेकाले नेपालमा निम्नानुसारका अभ्यास हुन थालेको पाइन्छ भनी यस प्रारुपले उल्लेख गरेको छ :

क) स्थानीय पाठ्यक्रमका सामान्य पथ प्रदर्शनका सिद्धान्त तयार गर्ने र त्यसैका आधारमा थप विषयवस्तु स्थानीय तहमा समावेश गर्ने ।

ख) केन्द्रीय पाठ्यक्रमको संरचनाका आधारमा निश्चित गरिएको पाठ्यभारका लागि विषयवस्तु छनौट देखि सम्पूर्ण प्रक्रिया स्थानीय तहमा नै विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।

ग) स्थानीय तहमा नै स्थानीय परिवेश, व्यक्ति, समाज, राष्ट्र र विश्वव्यापी परिवेशलाई सम्वोधन गर्ने पाठ्यक्रमको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ मा स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि कक्षा १-३ मा साप्ताहिक पाठ्यभार ५ अर्थात वार्षिक १६० घण्टा र कक्षा ४-८ मा यसका लागि ४ पाठ्यभार अर्थात वार्षिक १२८ घण्टा छुट्याइएको छ ।

नेपालमा विभिन्न कालखण्डमा शिक्षालाई विकेन्द्रित गर्ने प्रयासस्वरूप पाठ्यक्रममा स्थानीय विषयवस्तुलाई महŒव दिइँदै आएको पाइन्छ । 'राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप-२०७५' ले पनि स्थानीय पाठ्यक्रमको महŒवलाई जोड दिएको छ भने नेपाल सरकारले 'स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन-२०७६' प्रकाशित गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा स्पष्ट मार्गदर्शन प्रस्तुत गरेको छ ।

यही सन्दर्भमा हरिनास गाउँपालिकाले पनि 'राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप-२०७५, २०७६' र 'स्थानीय पाठ्यक्रम निर्देशिका-२०७६' का मूल मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै **हाम्रो हरिनास** नामक

पाठ्यक्रम तयार गरी पाठ्यपुस्तक लेखनको दायित्वलाई पूरा गरेको छ । यस क्रममा स्थानीय पाठयक्रमका आदर्शहरूलाई पछ्याउँदै स्थानीय आवश्यकता र रुचिलाई ध्यानमा राखी यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ । पाठ्यक्रम निर्माणका क्रममा नगरपालिका क्षेत्रभित्रका पाठ्यक्रम विज्ञ, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, शिक्षाविद्, प्रधानाध्यापक, लेखक, स्थानीय सरोकारवाला प्रतिनिधिहरूको व्यापक छलफल, अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट सबैका सुझावहरूलाई यथोचित समावेश गरी पाठ्यक्रमको साँचोमा ढाल्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रमको निर्माणका क्रममा 'साभ नेपाल' ले जुन सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गरेको छ, त्यसप्रति म हृदयदेखि नै आभारी छु । साभ नेपाल, यसका अध्यक्ष तथा यसको सिङ्गो लेखक तथा विज्ञ टोलीप्रति म कृतज्ञ छु । यस कार्यमा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने गाउँपालिकाभित्रका सम्पूर्ण प्रधानाध्यापक, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, जनप्रतिनिधि, शिक्षा शाखाका विज्ञहरू, कर्मचारी साथीहरू, विभिन्न क्षेत्रका विज्ञ तथा अग्रज व्यक्तित्वहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दै म यस पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

खिमनारायण मानन्धर

अध्यक्ष

हरिनास गाउँपालिका, स्याङ्जा ।

विषयसूची

१.	परिचय	1
२.	विषय क्षेत्र	2
३.	स्थानीय पाठयक्रमको औचित्य	3
४.	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य	3
५.	विद्यालय शिक्षाको संरचना	4
६.	स्थानीय पाठ्यक्रमका तहगत सक्षमता	5
७.	स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुको छनोट	5
८.	विषयक्षेत्र र क्रम	7
९.	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	11
१०.	पाठ्यघण्टी र अङ्क विभाजन तालिका	92
११.	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	94
१२.	विद्यार्थी मूल्याङ्कन	94
१३.	पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	94
१४.	समय निर्धारण	95
१५.	पाठ्यक्रम परिमार्जन	95

(विषयसूची अन्तिममा मिलाइने)

स्थानीय पाठ्यक्रम : हाम्रो हरिनास

१. परिचय

केन्द्रबाट तय हुने पाठ्यक्रमले स्थानीय आवश्यकतालाई पूर्णरुपमा समेट्न सक्दैन भन्ने मान्यताको आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा आएको हो । नेपाल एक बहुभाषी, बहुजाति, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक मूलुक हो । हरेक ठाउँका आवश्यकता र चाहना फरक फरक हुन सक्छन् । त्यसैले स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुलाई मनन गरी त्यहींका नागरिकको अपनत्व हुनेगरी सम्बन्धित सरोकारवालाले स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई समेटी विकास गर्ने पाठ्यक्रम नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो । यसमा केन्द्रीय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका स्थानीय विषयवस्तु हुनु पर्दछ । जसले स्थानीय ज्ञानको प्रस्फुटन गर्नुका साथै नवीनतम ज्ञान र सिपको मार्ग दर्शन पहिल्याउन सहयोग गर्दछ । स्थानीय स्तरमा रहेका आवश्यकता र चाहनालाई सम्वोधन गरी भोलिका राष्ट्रका संवाहक आजका बालबालिकाहरुमा स्थानीय महŒवपूर्ण क्षेत्रको पहिचान गरी आफ्नोपनको महसुस गराउन सक्नुपर्दछ ।

हाम्रा सामाजिक सम्पदाको संरक्षण र हस्तान्तरणको माध्यम हाम्रो शैक्षिक प्रणालीमा निर्भर हुने गर्दछ । शिक्षाले संस्कृतिलाई विकास, परिमार्जन र परिस्कृत गर्दै नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने गर्दछ । यही तथ्यलाई मध्यनजर गरेर विद्यालय तहको पाठ्यक्रम निर्माणका क्रममा खासगरी आधारभूत तहबाटै केही परिवर्तनका संस्थागत प्रयासहरू भइरहेका छन् । नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको अधिकारलाई सुरक्षित मात्र गरेको छैन स्थानीय भाषा, संस्कृति, सभ्यताको संरक्षण र उपयोग समुदायले गर्न पाउने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार आधारभूत तह कक्षा १-८ सम्मको विद्यालय शिक्षामा १०० पूर्णाङ्कको स्थानीय विषय सम्बन्धित स्थानीय तह वा विद्यालय आफैले निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकिने व्यवस्था उल्लेख गरे अनुसार स्थानीय तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका प्रयासहरू भइरहेका छन् ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ मा स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि कक्षा १-३ मा साप्ताहिक पाठ्यभार ५ अर्थात वार्षिक १६० घण्टा र कक्षा ४-८ मा यसका लागि ४ पाठ्यभार अर्थात् वार्षिक १२८ घण्टा छुट्याइएको छ । उक्त प्रारुपमा स्थानीय पाठ्यक्रम सम्बन्धमा निम्नलिखित कुरा उल्लेख गरिएको छ :

क) स्थानीय आवश्यकताको पहिचानमा स्थानीय तहमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास गरिने छ ।

ख) राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको ढाँचाको आधारमा पाठ्यक्रमको स्थानीय तहमा अनुकूलन गरी स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास गरिने छ ।

ग) स्थानीय पाठ्यक्रममा आवश्यकताअनुसार विषयवस्तुहरु परिमार्जन तथा सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्ने कार्य स्थानीय तहबाट गरिने छ ।

घ) स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दा बालकेन्द्रित, स्थानीय आवश्यकतामुखी हुनेगरी लचकता प्रदान गरिने छ ।

ङ) राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको संरचना भित्र रही स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय रुपमा स्थानीय तहलाई सक्षम र जिम्मेवार बनाइने छ ।

च) स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, विद्यालयको वार्षिक कार्यक्रम, कक्षाकोठाको व्यवस्थापन तथा शैक्षणिक

विधिका सम्बन्धमा विद्यालयले निर्णय लिने छ ।

छ) स्थानीय पाठ्यक्रमको स्वीकृति प्रदेश वा स्थानीय तहमा रहने पाठ्यक्रम सम्बद्ध संरचनाबाट हुने छ ।

पाठ्यक्रमले शिक्षण र सिकाइलाई दिशानिर्देश गर्दछ । पाठ्यक्रमकै आधारमा पाठ्यपुस्तक तथा अन्य शैक्षिक सामग्रीहरू निर्माण गरिन्छ । प्रजातन्त्र स्थापनापछि मूल पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका विषयवस्तुहरूमै आंशिक रूपमा स्थानीय कला र स्थानीय विषयवस्तुलाई समावेश गर्ने प्रयास सुरु भयो भने नेपालको संविधान २०७२ लागु भएसंगै यसको आवश्यकता र महŒवलाई गम्भीरतापूर्वक लिन थालिएको पाइन्छ । स्थानीय तहको आवश्यकता, रुचि, उपलब्ध साधन र स्रोतको लेखाजोखा गरी स्थानीय शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, बुद्धिजीवी र स्थानीय विज्ञहरूकै सहभागितामा बनाइने पाठ्यक्रम नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो (पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६)। स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय रैथाने ज्ञान र स्थानीय सिप विकासमा विशेष जोड दिन्छ । विद्यार्थीले आफ्नो मौलिकता र आफ्नोपनको अनुभूत गर्न सक्ने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हुन्छ ।

पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सबैभन्दा तल्लो निकाय विद्यालय र जिम्मेवार व्यक्ति शिक्षक हुने भएकाले शिक्षक तथा सिकारुको सहभागितामा विद्यालय तहमा नै पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ भन्ने सोचका साथ स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा विकास भएको हो । बदलिएको नेपालको राजनैतिक एवम् प्रशासनिक संरचनामा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार संविधानतः स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिएको हुँदा स्थानीय परिवेश र स्थानीय आवश्यकताको आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सक्ने वातावरण बनेको हो ।

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा केही मूलभूत सिद्धान्तहरूलाई उपयोग गरिएको हुन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रमले लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यता, खुला सामाजिक प्रकृति, समावेशी चरित्र, स्थानीय र राष्ट्रिय आवश्यकतामा आधारित, जीवनोपयोगी र क्रियाकलाप केन्द्रित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गरेको हुन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रम सबै ठाउँमा एउटै किसिमको हुँदैन किनभने स्थानीय आवश्यकता, उपलब्ध स्रोत र साधन र स्थानीय पहिचान फरक फरक किसिमको हुन्छ । यो विविधता र विशिष्टताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको बनोट र संरचना पनि फरक फरक हुन सक्छ साथै यसका आधारमा पाठ्यवस्तु पनि फरकफरक बन्न सक्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय स्तरमा क्षमता विकास गरी आफूलाई चाहिने पाठ्यक्रम आफै निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने पेशागत तथा संस्थागत विकासमा जोड दिएको छ । समुदायको आवश्यकतालाई मात्र होइन, सिकारुको रुचि, उमेर, स्तर र स्रोत साधनलाई विशेष ध्यान दिएको छ । सिकारुलाई सिक्नका लागि उत्प्रेरित गर्दछ र सिकाइलाई स्थायी र व्यावहारिक बनाउँछ । यसले परम्परा, मूल्य, मान्यता तथा स्थानीय मौलिक संस्कृतिलाई जगेर्ना गर्न सिकाउँछ । स्थानीय परम्परागत पेशा र व्यवसायहरूको मौलिकतालाई जोगाउँदै तिनको आधुनिकीकरण गर्न उत्प्रेरित गर्दछ । स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय सामग्रीको उपयोग गरी सिकाइ संचालनमा जोड दिन्छ।

हरिनास गाउँपालिकाले स्थानीय तहका शिक्षक, बुद्धिजीवी, शिक्षाविद्, अभिभावक, विद्यार्थी लगायत सरोकारवाला विभिन्न समूहहरूसँगको चरणबद्ध छलफल र अन्तरक्रियापछि मात्र यो स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७१ र २०७६ का उद्देश्य, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन निर्देशिका २०६४, स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषा सहित) २०७६ को मर्म र भावनालाई आत्मसात् गरी तिनलाई स्थानीय आवश्यकतासँग समन्वय गरिएको छ । हरिनास गाउँपालिकाको स्थानीय पहिचानका विशिष्ट पक्षहरूलाई उजागर गर्दै स्थानीय आवश्यकता, विद्यार्थीको रुचि, तह, स्तर, पाठ्यवस्तुको क्षेत्र र क्रमअनुसार समायोजित गरिएको छ । मूलत : प्राकृतिक स्रोतका रूपमा रहेका विभिन्न सम्पदाहरू, मानव निर्मित सामाजिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू, स्थानीय पेसा र सिपहरू, जीवनोपयोगी सिप, मूल्य तथा मान्यताहरू आदिसँग सम्बन्धित विविध पक्षहरूलाई समेट्दै पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा स्थानीय आवश्यकता पहिचान गर्नका लागि विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरू, अभिभावक, समाजसेवी, विभिन्न पेशामा संलग्न व्यक्तिहरू, शिक्षक, विद्यार्थी, पूर्व विद्यार्थी, सामाजिक कार्यकर्ता, राजनैतिक व्यक्तिहरू, महिला, दलित, अपाङ्ग, विभिन्न भूगोल र समुदायका प्रतिनिधिहरू, स्थानीय बुद्धिजीवीहरू तथा स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू आदिबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सुझावहरू सङ्कलन गरी विद्यार्थीको स्तर र उमेर त्यस्तै गरी स्थानीय क्षेत्रमा उपलब्ध स्रोत र साधनलाई समेत मध्यनजर गरी प्राथमिकतामा परेका स्थानीय विषयवस्तुहरू समावेश गरी पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो ।

२. विषय क्षेत्र

प्रस्तुत पाठ्यक्रमले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप र स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूपका संशोधित प्रावधानहरूको जगमा टेकेर हरिनास गाउँपालिकाको स्थानीय आवश्यकतालाई आत्मसात् गर्दै विद्यार्थीको उमेर तह र रुचिलाई समेत मध्यनजर राख्दै विषय क्षेत्रहरूको समायोजन गरेको छ । मूल रूपमा हरिनासका प्राकृतिक स्रोत, मानव निर्मित सम्पदाहरूको महत्व बोध गराउँदै तिनको संरक्षण र विकास गराउने हेतुका साथ विषय क्षेत्रहरूको निर्धारण गरिएको छ । हरिनासका प्राकृतिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको महत्व, स्थानीय परम्परागत सीप, पेशा तथा व्यवसाय, पर्यटकीय तथा धार्मिक आस्थाका केन्द्रहरू, हरिनासका जातजातिका विशिष्टता, स्थानीय स्तरमा सरसफाइ तथा फोहोर व्यवस्थापन, पूर्वीय संस्कृतिसँग सम्बन्धित प्राकृतिक चिकित्सा लगायतका विविध विषयका सम्बन्धमा विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति प्रदान गर्ने उद्देश्य अनुरूप तहगत तथा कक्षागत विषययक्षेत्रको क्रम र स्तरण मिलाइएको छ । स्थानीय आर्थिक उत्पादनमूलक क्रियाकलापहरूसँग परिचित गराउँदै आत्मनिर्भरताको बाटोतिर विद्यार्थीहरूलाई अभिमुख गराउने प्रयत्न गरिएको छ । नैतिकताको चरम ह्रास र मानवीय मूल्य विघटनको वर्तमान वैश्विक परिवेशमा योग, प्राणायाम, ध्यान जस्ता संस्कारहरूमार्फत् व्यक्तिमा आत्मानुशासन र सत्चरित्रको विकास गराउने खालका विषयवस्तुहरूको चयन र समायोजन गरिएको छ । विपद्को बेलामा अरुको मुख ताक्ने नभई स्थानीयस्तरमै विपद् व्यवस्थापनका लागि गर्न सकिने उपायहरू सुझाई व्यक्तिमा जोखिमसँग जुध्न सक्ने सीप र क्षमताको अभिवृद्धि गराउने उद्देश्यमा विषयवस्तुलाई केन्द्रित गराइएको छ ।

समग्रमा यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका विषय क्षेत्रलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ जुन हरिनास गाउँपालिकाका सबै सरोकारवालाहरू र विज्ञहरू सहितको कार्यशालाले निर्णय गरेको थियो :

१. हाम्रो हरिनास

(क) भूबनोट र हावापानी

(ख) भूगोल र अवस्थिति

(ग) प्राकृतिक स्रोत साधन (खोलानाला, वनजंगल, जडीबुटी....)

(घ) जातजाति

(ङ) जनसङ्ख्या

(च) इतिहास र नामकरण

(छ) किंवदन्ती र लोककथन

(ज) ऐतिहासिक घटना र जनश्रुति

(झ) गाउँपालिकाका गतिविधि : विकास निर्माणका प्रमुख कार्य

(ञ) गाउँपालिकाको राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना, सेवाक्षेत्र र कार्यप्रक्रिया

२. स्थानीय सम्पदा

(क) धार्मिक स्थल (मठमन्दिर, मस्जिद, गुम्बा, चर्च......)

(ख) लोक संस्कृति (लोककथा, लोकनाच, लोकगीत, लोकबाजा, लोकोक्ति, लोकनाटक)

(ग) सामाजिक संस्कार (जन्मदेखि मृत्य, हरेक जातिका प्रचलन.................)

(घ) भाषाभाषी, मातृभाषा (संस्कृत, मगर, गुरुङ, बोटे, माझी, भुजेल, कुमाल.........)

(ङ) निजी, सामूहिक र सार्वजनिक वस्तु एवम सम्पति संरक्षण तथा सरसफाइ

(च) चाडपर्व, उत्सव, जात्रा, मेला, महोत्सव (पिङ, स्थानीय व्यापार आदि)

(छ) भेषभुषा (जातीय पहिचान दिने)

(ज) प्राकृतिक सम्पदा र जैविक विविधता (वनजंगल, वनस्पति, वन्यजन्तु, घरपालुवा जनावर, चराचर जगत, खनिजजन्य पदार्थ....)

(झ) सिमसार क्षेत्र

३. हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता

(क) खाद्यपरिकार (निर्माण, सेवन विधि र वैज्ञानिकता)

(ख) अतिथि सत्कार, सामाजिक मूल्य मान्यता

(ग) पूजा पद्धति, विवाह पद्धति (जातिगत), मितेरी प्रचलन......

(घ) चिठीपत्र, शिलालेख, ताम्रपत्र, राजिनामा, तमसुक, भौचर, एटिएम

(ङ) निजी, सामूहिक र सार्वजनिक वस्तु एवम् सम्पत्ति

(च) घरेलु उद्योग : डोको, नाम्लो, नाङ्लो, काइँयो, दुना, टपरी, बोहोतो, चर्खा, जनै, काठका भाँडा (ढुङग्रो, ठेकी, दाबिलो, पनिउँ ....), आरन, पानी घट्ट, ढिकी, जाँतो, कोल

(छ) परम्परागत पेसा, सामग्री उत्पादन र बिक्री वितरण

(झ) स्वनिर्मित सामग्रीको प्रदर्शनी, मेला र उत्कृष्ट सामग्री छनोट

(ञ) व्रत, उपवास र एकान्तवास

(ट) अन्न, फलफूल र तरकारी भण्डारण, प्रशोधन : सुकाएर, कुटेर, भुटेर, पकाएर, खाँदेर, कोल्डस्टोर

(ठ) स्थानीय नापतौला (माना, पाथी, मुरी, धार्नी....)

(ड) औद्योगिक ग्राम

(ढ) उद्यमशीलता

४. कृषि तथा पशुपक्षीपालन

(क) परम्परागत कृषि र आधुनिक कृषि

(ख) तरकारी तथा फलफूल खेती प्रविधि

(ग) नर्सरी व्यवस्थापन (प्रयोगात्मक)

(घ) अन्न बाली र नगदेबालीको अवधारणा, उपादेयता र अभ्यास, रैथाने बाली तथा फलफूल

(ङ) मौरीपालन र मह उत्पादन, भीरमौरी

(च) पशु तथा पंक्षीपालन

(छ) माछापालन

(ज) जडीबुटी

(झ) कृषिमा आधारित कार्यमूलक लघु अनुसन्धान र बजार व्यवस्था

(ञ) हाटबजार

(ट) कृषि तथा पशु बिमा र कृषि सहकारी

५. शिक्षा, अनुशासन, स्वास्थ्य तथा खेलकुद

(क) हरिनासको शैक्षिक इतिहास

(ख) विद्यालय (निजी तथा सामुदायिक), क्याम्पस, गुरुकुल.....

(ग) असल व्यवहार र चरित्र निर्माण (मानव मूल्य शिक्षा)

(घ) स्वास्थ्य केन्द्र, महिला स्वास्थ्य, प्रजनन स्वास्थ्यका अभ्यासहरू

(ङ) दिर्घ तथा सर्ने र नसर्ने रोग

(च) सरसफाइ

(छ) निरोगिताका लागि गरिने परम्परागत उपचार पद्दति

(ज) जडीबुटी पहिचान, प्रशोधन र प्रयोग

(झ) योग, प्राणायाम, ध्यान र मानसिक स्वास्थ्य

(ञ) स्थानीय परम्परागत खेलकुद (डण्डीबियो, कपर्दी, भालेजुधाइ, गट्टा, राज्ये, रुमाल लुकाई, बाघचाल, खोपी, मेच घुमाइ , रस्साकस्सी आदि ......)

(ट) स्वास्थ्य बिमा

६. पर्यटन

(क) क्षेत्र पहिचान : गुफा, खोला, नदी, ताल, पोखरी, मैदान

(ख) फूलबारी, पार्क र बालउद्यान

(ग) पदमार्ग

(घ) हरित विद्यालय र अन्तरविद्यालय शैक्षिक भ्रमण

(ङ) दृश्यावलोकन (हिमाल, सूर्योदय, सूर्यास्त, पार्क, भ्यू टावर)

(च) प्याराग्लाइडिङ स्थल

(छ) होमस्टे

(ज) सांस्कृतिक ग्राम, सङ्ग्रहालय

(झ) जंगल सफारी, साइकल मार्ग

(ञ) होटल, रिसोर्ट, क्याम्प फायर

(ट) साहसिक खेल (बन्जी जम्प, क्यानोनिङ, रक क्लाइम्बिङ......)

(ठ) धार्मिक पर्यटन

७. व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ

(क) स्थानीय तहमा हुने विपद् र यसको व्यवस्थापन (भूकम्प, बाढी, पहिरो, डुबान, हुरी, चट्याङ, आगलागी, डढेलो............)

(ख) स्थानीय तहका सामाजिक समस्या र समाधानका मौलिक अभ्यास

(ग) लोपोन्मुख वस्तु र क्षेत्र पहिचान र त्यसको संरक्षण

(घ) सिकाइ र सहजताका लागि सूचना प्रविधिको प्रयोग (परम्परागत र आधुनिक)

(ङ) भविष्यको योजना निर्माण र उपयोग

(च) स्थानीय व्यक्तित्व पहिचान र असल कार्यको अनुसरण

(ज) डिजीटल साक्षरता, साइबर शिक्षा, मोबाइलको प्रयोग

(झ) ट्राफिक शिक्षा

(ञ) विद्युतीय उपकरणहरुको प्रयोग

(ट) जीवनोपयोगी सिप

(ठ) आर्थिक क्रियाकलाप (सहकारी शिक्षा, वैदेशिक रोजगार...)

(ड) लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण

(ढ) जैविक विविधता

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नेपालको संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहलाई दिएको सन्दर्भमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम निर्माणको विकल्पमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको अभ्यास सुरु भएको छ जुन आफैमा सकारात्मक रहेको छ । संविधान, ऐन, कानुन, नीति, नियमावली र निर्देशिकाहरूमा समेत स्थानीय पाठ्यक्रमका अवधारणाहरू उल्लिखित भइरहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत हरिनास गााउँपालिकाको स्थानीय पाठयक्रमको औचित्य स्वतः सिद्ध भएको छ ।

पहिचान मानिसको सबैभन्दा महŒवपूर्ण विषय हो । मानिसले पहिला आफूलाई चिन्दछ अनि आफ्नो समाज, समुदाय र सामाजिक परिवशेलाई चिन्दै विश्व बजारमा प्रवेश गर्ने लक्ष्य राख्नु पर्दछ । शिक्षाले मानिसको त्यो आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ । नेपालमा पछिल्लो समय स्थानीय भाषा, पिछडिएका जातजाति, स्थानीय संस्कार र संस्कृतितर्फ मानिसको ध्यान जान थालेको छ । कम्तीमा आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूले आफ्नो स्थानीय प्राकृतिक परिवेश, समुदायका सामाजिक मूल्य मान्यता, रहनसहन, जीवनशैलीका विशिष्ट पक्षहरूलाई पहिचान गरेर तिनको मूल्यबोध गर्न सक्नुपर्दछ । लोपोन्मुख परम्परागत सीप, पेशा र उत्पादनसँग जोडिएका विषयहरूको उत्खनन् गरी एकातिर हाम्रो मौलिकतालाई जोगाउने र अर्कातिर आयआर्जनका बाटातिर अभिमुख गराउँदै व्यक्तिलाई उत्पादनशील र आत्मनिर्भर बनाउनु आजको आवश्यकता हो । यो पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका विषयवस्तुहरूको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूले स्थानीय स्तरमा पेशा व्यवसायका सम्भावनाहरूतर्फ चासो बढाउने छन् भने धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक वस्तु र स्थलहरूको महŒव बुझ्दै पर्यटनका सम्भावनाहरू पहिल्याउँदै जाने छन् । यो पाठ्यक्रमले परम्परागत ज्ञान सीप र प्रविधि मार्फत् स्थानीय ज्ञानको खोजी गर्नेछ । यसले विद्यार्थीको नवीनतम ज्ञान एवम् सीपको विकासमा सहयोग पुर्याउनेछ । विद्यार्थीहरूले आफ्नै स्थानीय खानपानका मौलिकताहरूलाई बुझ्नेछन् र पत्रु बजारिया तयारी खानाको विश्वव्यापी सञ्जालबाट आफूलाई अलग्गै राख्ने छन् । विपद्लाई बुद्धिमतापूर्ण र विवेकपूर्ण ढङ्गले सामाना गरी विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्युनीकरणका सीप र क्षमता हासिल गराउने सम्बन्धमा पनि यो पाठ्यक्रमको औचित्य स्वतः प्रमाणित भएको छ । प्रस्तुत पाठ्यक्रमको औचित्यलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिन्छ :

(क) स्थानीय स्तरका पेशा व्यवसाय एवम् रोजगारलाई सम्बोधन गर्दै अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्न ।

(ख) स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी सिकाइलाई व्यावाहारिक र प्रभावकारी बनाउन ।

(ग) स्थानीय कला, संस्कृति, परम्परा, पर्यटकीय क्षेत्र, सीप, भाषा आदिको संरक्षण र सम्बर्धन गर्न ।

(घ) स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा प्रत्यक्ष संलग्न गराई स्थानीय सरोकारवालालाई जिम्मेवार बनाउन ।

(ङ) स्थानीय ज्ञानको उपयोग गरी नागरिकलाई सीपयुक्त, आत्मनिर्भर बनाउँदै रोजगारीतर्फ अभिमुख गराउन ।

(च) स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिलाई विश्वव्यापी बनाउन ।

(छ) विश्वव्यापी ज्ञान सीप र प्रविधिलाई स्थानीय विकासमा उपयोग गर्न ।

(ज) स्थानीय तहमा लुकेका ज्ञान सीप र प्रविधिको उजागर गर्न ।

(झ) भौगोलिक, जातीय, लैङ्गिक, भाषिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक विविधतालाई सम्बोधन गर्न ।

(ज) व्यक्तिलाई स्थानीय पेशा र सीपको उपयोगको माध्यमबाट आयआर्जन र उत्पादनमुखी बनाउनुका साथै श्रमप्रति सम्मानको भाव जगाउन ।

३. स्थानीय पाठयक्रमको औचित्य

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नेपालको संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहलाई दिएको सन्दर्भमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम निर्माणको विकल्पमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको अभ्यास सुरु भएको छ जुन आफैमा सकारात्मक रहेको छ । संविधान, ऐन, कानुन, नीति, नियमावली र निर्देशिकाहरूमा समेत स्थानीय पाठ्यक्रमका अवधारणाहरू उल्लिखित भइरहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत हरिनास गाउँपालिकाको स्थानीय पाठयक्रमको औचित्य स्वतः सिद्ध भएको छ ।

आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूले आफ्नो स्थानीय प्राकृतिक परिवेश, समुदायका सामाजिक मूल्य मान्यता, रहनसहन, जीवनशैलीका विशिष्ट पक्षहरूलाई पहिचान गरेर तिनको मूल्यबोध गर्न सक्नुपर्दछ । लोपोन्मुख परम्परागत सिप, पेसा र उत्पादनसँग जोडिएका विषयहरूको उत्खनन् गरी एकातिर हाम्रो मौलिकतालाई जोगाउने र अर्कातिर आयआर्जनका बाटातिर अभिमुख गराउँदै व्यक्तिलाई उत्पादनशील र आत्मनिर्भर बनाउनु आजको आवश्यकता हो । यो पाठ्यक्रमले निर्दीष्ट गरेका विषयवस्तुहरूको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूले स्थानीय स्तरमा पेसा व्यवसायका सम्भावनाहरूतर्फ चासो बढाउने छन् भने धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक वस्तु र स्थलहरूको महŒव बुझदै पर्यटनका सम्भावनाहरू पहिल्याउँदै जानेछन् । यो पाठ्यक्रमले परम्परागत ज्ञान सिप र प्रविधि मार्फत् स्थानीय ज्ञानको खोजी गर्नेछ । यसले विद्यार्थीको नवीनतम ज्ञान एवम् सिपको विकासमा सहयोग पुर्याउनेछ । विपद्लाई बुद्धिमतापूर्ण र विवेकपूर्ण ढङ्गले सामाना गरी विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरणका सिप र क्षमता हासिल गराउने सम्बन्धमा पनि यो पाठ्यक्रमको औचित्य स्वतः प्रमाणित भएको छ । प्रस्तुत पाठ्यक्रमको औचित्यलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिन्छ :

(क) स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा प्रत्यक्ष संलग्न गराई स्थानीय सरोकारवालालाई जिम्मेवार बनाउन ।

(ख) स्थानीय कला, संस्कृति, परम्परा, पर्यटकीय क्षेत्र, सिप, भाषा आदिको संरक्षण र सम्बर्धन गर्न ।

(ग) स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी सिकाइलाई व्यावाहारिक र प्रभावकारी बनाउन ।

(घ) स्थानीय ज्ञानको उपयोग गरी नागरिकलाई सिपयुक्त, आत्मनिर्भर बनाउँदै रोजगारीतर्फ अभिमुख गराउन ।

(ङ) स्थानीय स्तरका पेसा व्यवसाय एवम् रोजगारलाई सम्बोधन गर्दै अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्न ।

(च) स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई विश्वव्यापी बनाउन ।

(छ) व्यक्तिलाई स्थानीय पेसा र सिपको उपयोगको माध्यमबाट आयआर्जन र उत्पादनमुखी बनाउनुका साथै श्रमप्रति सम्मानको भाव जगाउन ।

(ज) स्थानीय तहमा लुकेका ज्ञान सिप र प्रविधिको उजागर गर्न ।

(झ) भौगोलिक, जातीय, लैङ्गिक, भाषिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक विविधतालाई सम्बोधन गर्न ।

(ज) विश्वव्यापी ज्ञान सिप र प्रविधिलाई स्थानीय विकासमा उपयोग गर्न ।

४. विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन्

(क) प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने

(ख) राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

(ग) श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने

(घ) व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने

(ङ) प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने

(च) प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने

(छ) राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने

(ज) वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुझबुझ भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने

(झ) रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने

(ञ) नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएका, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने

(ट) जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने

(ठ) सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

५. विद्यालय शिक्षाको संरचना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ का अनुसार विद्यालय शिक्षाको संरचना निम्नानुसार रहेको छ।

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	**कक्षा १- ३**	**५ देखि ७ वर्षसम्म**	**तह १**
	कक्षा ४- ५	**८ देखि ९ वर्षसम्म**	**तह २**
	कक्षा ६- ८	**१० देखि १२ वर्षसम्म**	**तह ३**
माध्यमिक	कक्षा ९- १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११- १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

स्रोतः पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानो ठिमी भक्तपुर।

६. स्थानीय पाठ्यक्रमका तहगत सक्षमता

कक्षा १-५

क) हरिनास गाउँपालिकामा पाइने वनस्पति तथा पशुपंक्षीको (जैविक विविधता) पहिचान

ख) हरिनास गाउँपालिकामा रहेका नदीनाला, खनिज पदार्थ आदिको परिचय

ग) हरिनास गाउँपालिकाका प्राकृतिक विपत्तिको पहिचान र न्यूनीकरणका उपायसम्बन्धी सचेतना

घ) हरिनास मा प्रचलित धर्म कला, संस्कृति र चाडपर्वको पहिचान

ङ)	हरिनास गाउँपालिकाका ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको परिचय

च)	हरिनास गाउँपालिकाका सम्पदाहरूको परिचय

छ)	असल सामाजिक मूल्य मान्यताको अनुसरण, विकृति र यसको रोकथाम

ज)	हरिनास गाउँपालिकाका पेसा, व्यवसाय र आम्दानीका स्रोतहरू

झ)	पूर्वीय जीवनशैली र संस्कारको सचेतना र अवलम्बन

ञ)	सरसफाइ, यसको महŒव र सचेतना

ट)	हरिनास गाउँपालिकाको राजनैतिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिचय

कक्षा ६-८

क)	हरिनास मा पाइने वनस्पति तथा पशुपंक्षीको (जैविक विविधता) पहिचान र संरक्षण

ख)	हरिनास को भौगोलिक अवस्था र यहाँका नदीनाला, खनिज पदार्थ आदिको परिचय, महŒव र संरक्षण

ग)	हरिनास का प्राकृतिक विपत्तिहरू र जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूको सचेतना

घ)	हरिनास गाउँपालिकामा प्रचलित कला, संस्कृति र चाडपर्वको पहिचान

ङ)	हरिनास का ऐतिहासिक स्थलहरूको परिचय, महŒवबोध र संरक्षणमा सहभागिता

च)	असल सामाजिक मूल्य र मान्यताको अनुसरण तथा सकारात्मक व्यवहारको पालना एवम् विकृति र यसको रोकथाम

छ)	हरिनास का पेसा, व्यवसाय र आर्थिक क्रियाकलापहरूको परिचय, फाइदा र चुनौती

ज)	हरिनास का भाषा र लोकसाहित्यको परिचय

झ)	हरिनास का जातजातिहरूको परिचय तथा तिनका विशिष्टताहरू

ञ)	सरसफाईको परिचय र फोहोर व्यवस्थापनका उपायहरूको अबलम्बन

ट)	योग, प्राणायाम, ध्यान, आयुर्वेद र जडीबुटी सम्बन्धी परिचय, महŒव र अभ्यास

ठ)	पूर्वीय जीवनशैली र संस्कारको अभिमुखीकरण तथा अवलम्बन

ड)	परम्परागत ज्ञान, सिप तथा प्रविधिको बोध र उपयोग

ढ)	हरिनास का सामाजिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पक्षहरूको पहिचान

७. स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुको छनोट

१.	हरिनास को स्थानीय वातावरणमा पाइने वनस्पति, जडीबुटी, पशुपंक्षी, प्रदूषण, सरसफाई, ऊर्जा, जलवायु परिवर्तन

२.	हरिनास को भौगोलिक अवस्था, यस क्षेत्रका नदीनाला, र खनिज पदार्थ

३.	हरिनास को मुख्य विपद्हरूः भुकम्प, बाढी, पहिरो, आगजनी, चट्याङ, हुरी बतास र दुर्घटना

४.	हरिनास को इतिहास, प्रचलित भाषा, धर्म, संस्कृति, चाडपर्व, रीतिरिवाज र भेषभूषा

५.	हरिनास मा रहेका मठमन्दिर र अन्य धार्मिक सम्पदाहरू

६.	हरिनास का सामाजिक मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार तथा विकृति र यसको रोकथाम

७.	हरिनास का प्रचलित पेसा, व्यवसाय, उद्योगधन्दा तथा आयआर्जनका क्रियाकलापहरू (पशुपालन, खेतीपाती, जडीबुटी, हस्तकला, तथा पर्यटन व्यवसाय आदि)

८.	योग, ध्यान, प्राणायाम, अतिथि सत्कार

९. हरिनास मा प्रचलित परम्परागत वस्तुहरू, हरित विद्यालय
१०. हरिनास को ऐतिहासिक घटना र जनश्रुतिहरू, हरिनास को राजनैतिक र प्रशासनिक संरचना
११. हरिनास को जीवनशैली, जातजाति, भाषाभाषी, लोकसंस्कृति
१२. हरिनास का परम्परागत ज्ञान, सिप तथा प्रविधि, जीवनोपयोगी सिप

८. विषयक्षेत्र र क्रम

विषय क्षेत्र र क्रम कक्षा १-५					
विषयवस्तुको क्षेत्र	**कक्षा १**	**कक्षा २**	**कक्षा ३**	**कक्षा ४**	**कक्षा ५**
• हाम्रो हरिनास	• हरिनास गाउँपालिका परिचय ।	• गाउँपालिकाको नामकरण । • आफू बसेको वडाको परिचय ।	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था र हावापानी । • जनसंख्या ।	• हरिनास गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोत र साधनहरू । • गाउँपालिकाको नक्सा र महŒवपूर्ण स्थान ।	• हरिनास गाउँपालिकाका योजना तथा कार्यक्रमहरू • गाउँपालिकाका गतिविधि
• स्थानीय सम्पदा	• मन्दिर • हाम्रो भाषा • आफ्नो वरपर रहेका वनजङ्गलको परिचय • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुङ्गीहरू	• मन्दिरको धार्मिक तथा सांस्कृतिक परिचय । • स्थानीय भाषा । • आफ्नो वरपर रहेका वनजङ्गल र मुख्य वनस्पतिहरूको परिचय • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगी जनावरहरू	• स्थानीय संस्कृति र सम्पदाको परिचय । • स्थानीय भाषा । • स्थानीय जीवन्त सम्पदाको परिचय । • जैविक विविधताको परिचय • स्थानीय क्षेत्रममा पाइने प्रमुख वनस्पति • जल तथा थल जीव जन्तुहरू	• स्थानीय मठ मन्दिर, गुम्बाको परिचय । • लोक बाजाहरूको परिचय। • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सव । • जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको परिचय र संरक्षणका उपायहरू ।	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदाको परिचय • विभिन्न देवी देवताहरूको जातजातिगत पूजापाठ विधिको संक्षिप्त परिचय • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरू • जैविक विविधताको ह्रास • जैविक विविधता संरक्षण र आवश्यकता
• हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• खाद्य परिकार • स्थानीय क्रियाकलापहरू • स्थानीय सिपको परिचय • स्थानीय सिपको प्रयोगबाट उत्पादित	• स्थानीय खाद्य परिकार परिचय • स्थानीय क्रियाकलाप र पोशाक • स्थानीय सिपको प्रयोगबाट उत्पादित वस्तुहरू • स्थानीय सामग्रीको	• अतिथि सत्कार • स्थानीय क्रियाकलाप र पोशाक • परम्परागत सिप एवम् उद्यमशीलता • स्थानीय व्यापार व्यवसाय	• पूजापद्धति • निवेदन लेखन • तमसुक लेखन • परम्परागत पेशा • स्वरोजगार	• चिठी लेखन • तमसुक लेखन • निवेदन लेखन • स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तु • दुना, टपरी निर्माण ।

	वस्तुहरू	उपयोग गरी वस्तु निर्माण	• स्थानीय उद्योगहरू		
• कृषि तथा पशुपक्षी पालन	• कृषिको परिचय । • हाम्रो खेतबारीमा उत्पादन हुने अनाज । • स्थानीय कृषिमा प्रयोग गरिने औजारहरू	• स्थानीय बालीनालीका प्रकार । • नर्सरीको परिचय	• अन्नबाली र नगदेबाली • पशुपछीपालन • आधुनिक कृषि प्रणाली	• कृषि र कृषि उत्पादन • माछा पालन • माहुरी पालन	• कृषि उत्पादनका विधिहरू • बीउबीजन उत्पादनका तरिका • माछापालन • स्वरोजगार र आधुनिक कृषि
• शिक्षा, अनुशासन, खेलकुद तथा स्वास्थ्य	• अनुशासनको परिचय • स्वास्थ्यको परिचय • व्यक्तिगत स्वास्थ्य •	• व्यक्तिगत सरसफाई र स्वास्थ्य • योग तथा ध्यानको परिचय । • असल व्यवहार	• योग/प्राणायाम/ ध्यानको प्रारम्भिक परिचय • जडीबुटीको परिचय	• असल व्यवहार र चरित्र निर्माण • योग शिक्षा	• मानवीय कर्तव्य र अधिकार • योगका चरण र महŒव • योगको शास्त्रीय मान्यता • स्थानीय उपचार पद्धति
• पर्यटन	• फूलबारी र बाल उद्यान . • दृश्यावलोकन ।	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्र	• पदमार्ग र यसको महŒव होमस्टे परिचय • दृश्यावलोकन	• पर्यटकीय क्षेत्रको परिचय। • स्थानीय पर्यटनका क्षेत्र • सांस्कृतिक ग्राम	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्र • होमस्टे • स्थानीय पदमार्गको विकास र अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनका क्षेत्रहरू
• व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ	• प्राकृतिक विपद्को परिचय । • विपद्बाट बच्ने उपायहरू ।	• व्यक्तित्वको परिचय र योगदान । • लोपोन्मुख क्षेत्रको परिचय । • जीवनोपयोगी सिपको परिचय	• प्राकृतिक विपद् र न्यूनीकरणका उपायहरू • स्थानीय सूचना प्रविधि	• विपद् र विपद् व्यवस्थापनका उपायहरू । • सूचना प्रविधि र सिकाइमा यसको प्रयोग ।	• आधुनिक सूचना र प्रविधि • प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद्को पहिचान र बच्ने उपाय

विषय क्षेत्र र क्रम कक्षा ६ - ८			
विषयवस्तुको क्षेत्र	**कक्षा ६**	**कक्षा ७**	**कक्षा ८**
हाम्रो हरिनास	• हरिनास गाउँपालिकाको प्रशासनिक संरचना • विकासका गतिविधि • जातजातिगत जनसंख्या	• जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार • गाउँपालिकाका सेवाका क्षेत्रहरू • हरिनास गाउँपालिकाको भूबनोट, हावापानी र वनस्पति • जनसंख्या, जातजाति र भाषा	• हरिनास गाउँपालिकाका भावी योजना र कार्य दिशाहरू • हरिनास गाउँपालिका वडापत्र • हरिनास गाउँपालिका भौगोलिक अवस्थिति
स्थानीय सम्पदा	• संस्कृति अभ्यासको परिचय दिन • स्थानीय सांस्कृतिक मेला, उत्सव र परिचय • जातजातिका संस्कृति झलक र परम्पराहरू • पुरातािŒवक महŒवका क्षेत्रहरूको परिचय • स्थानीय भाषा र भाषिक वर्गीकरण	• धार्मिक सम्पदा • ऐतिहासिक सम्पदा • सांस्कृतिक सम्पदा	• धार्मिक सम्पदा • ऐतिहासिक सम्पदा • भाषिक सम्पदा
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• शिलालेख • ताम्रपत्र लेख • व्यवसायिक कृषि • जडीबुटी खेती • तरकारी तथा फलफूल खेती	• ब्रत, उपबास र एकान्तबास • संस्कारको परिचय • खाद्य परिकार निर्माण र सेवन • प्राङ्गारिक कृषि • माछापालन	• कृषिको महŒव र योगदान • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव प्राङ्गारिक कृषिको विधि • कृषिको आधुनिकीकारण

		• कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू र सम्भावना • बजार व्यवस्थापन	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण गरिने सामग्री	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित वस्तु • बाँसका सामग्री	• बाँसका सामग्रीको उत्पादन • नेपाली कागज उत्पादन
शिक्षा, अनुशासन, खेलकुद तथा स्वास्थ्य	• योग • अनुशासित व्यक्ति	• सामाजिक व्यवहार • अधिकार र कर्तब्य **स्वास्थ्य** • शुद्धीकरणका स्थानीय विधिहरू • योग अभ्यास	• योगको महŒव र दैनिक जीवनमा प्रयोग • प्राकृतिक चिकित्सा • खेलकुद
पर्यटन	• पर्यटकीय क्षेत्रहरूको महŒव, हरित विद्यालय र अन्तर विद्यालय भ्रमण	• पर्यटन र विकासका रणनीतिहरू • पर्यटन र आर्थिक विकासका आधार	• पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र संवर्द्धन • जलयात्रा/बोटिंग
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ र जैविक विविधता	• प्रकोप तथा विपद्को पहिचान र बच्ने उपाय • सूचना र प्रविधिको शैक्षिक प्रयोग	• सूचना र प्रविधिको प्रयोग • स्थानीय सम्पदा संरक्षणमा स्थानीय योजना र कार्यक्रम	• परम्परागत सूचना प्रसारण विधि र आधुनिक प्रविधि • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग • विपद् व्यवस्थापन

९. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

कक्षा १						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हाम्रो हरिनास	• हरिनास गाउँपालिका परिचय । •	• आफ्नो गाउँपालिकाको नाम बताउन । • आफ्नो गाउँ/टोलको नाम भन्न ।	• हरिनास गाउँपालिका परिचय । • हाम्रो गाउँ ।	• हरिनास गाउँपालिकाको परिचय । • हाम्रो गाउँ/टोलको नाम र परिचय ।	• गाउँपालिकाको नाम सोध्ने । • तिमी बस्ने गाउँ/टोलको नाम के हो भनी सोध्ने ।	१५
स्थानीय सम्पदा	• हरिनासका धार्मिक मठ मन्दिर • हाम्रो भाषा	• हरिनासका मठ मन्दिरहरु चिन्न । • आफू बोल्ने मातृभाषाको नाम बताउन ।	• आफू बस्ने क्षेत्रमा रहेका मठ मन्दिरहरु चिन्न । • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने भाषा (मगर, खस भाषा) को परिचय ।	• मन्दिर रहेको स्थान र मन्दिरको फोटो, भिडियो प्रदर्शन तथा अवलोकन गराउने । • गाउँमा बोलिने भाषाहरूको जानकारी गराउँदै विद्यार्थीको बोल्ने मातृभाषाका बारेमा परिचय दिने र कुराकानी गर्न लगाउँने ।	• आफू बस्ने क्षेत्रका मन्दिरको परिचय दिन लगाउने । • आफू बोल्ने मातृभाषाको नाम बताउन लगाउने ।	२३
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• खाद्य परिकार • स्थानीय क्रियाकलापहरू	• चाडपर्वमा खाइने खानेकुराहरूको सूची तयार गर्न • घरमा विभिन्न समयमा गरिने	• स्थानीय चाडपर्वमा खाइने खानेकुराहरूको सूची • परिवारमा गरिने विभिन्न कार्यहरू	• स्थानीय चाडपर्वमा खाइने खानेकुराहरूको सूची बनाई परिचय दिने र निर्माण विधि बताउने • हामीले विभिन्न समयमा	• स्थानीय चाडपर्वमा खाइने खानेकुराहरू मध्ये कुनै तिन खाद्य परिकारको नाम लेख्न लगाउने	३१

कक्षा १						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		क्रियाकलापहरू बताउन (जस्तै : जन्मदिन, कुलपूजा, विवाह, ब्रतबन्ध आदि)	(जन्मदिन, कुलपूजा, विवाह, ...आदि) मा गरिने क्रियाकलापहरू र चित्रहरू	गरिने पारिवारिक कार्यहरू (जन्मदिन, कुलपूजा, विवाह, ... आदि) मा गरिने क्रियाकलापहरूको बारेमा वृत्तचित्र (श्रव्य-दृश्य सामग्री) तयार गरी हाम्रा अभ्यासहरूको परिचय गराउने	• हामीले हाम्रो घरमा विभिन्न समयमा गरिने क्रियाकलापहरू (जन्मदिन, विवाह , ...आदि) मा गरिने कार्यहरू बताउन लगाउने	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• कृषिको परिचय । • हाम्रो खेतबारीमा उत्पादन हुने अनाज । • स्थानीय कृषिमा प्रयोग गरिने औजारहरू	• स्थानीय कृषिको परिचय दिन • हाम्रो खेतबारीमा उत्पादन हुने अनाज नाम बताउन । • कृषिमा प्रयोग गरिने औजारहरूको नाम बताउन ।	• स्थानीय कृषि र हाम्रो खेतबारीमा उत्पादन हुने अनाजहरूको सचित्र सूची । • कृषिमा प्रयोग गरिने औजारहरूको नाम र चित्र ।	• स्थानीय कृषि उत्पादनहरूको खेतबारीमा गई अवलोकन गराई सूची तयार गर्न लगाउने । • कृषि कार्यमा प्रयोग हुने औजारहरू (कुटो, कोदालो, डल्लेठो ....आदि) को सचित्र वर्णन गर्ने ।	• स्थानीय कृषिको परिचय दिन लगाउने । • कृषि बालीको नाम सोध्ने । • कृषिको लागि प्रयोग हुने औजारहरूको नाम लेख्न लगाउने ।	२०
शिक्षा, स्वास्थ्य, अनुशासन र खेलकुद	• अनुशासनको परिचय • स्वास्थ्यको परिचय	• आफूभन्दा ठुलालाई आदर सम्मान गर्नु • व्यक्तिगत स्वास्थ्य प्रति सचेत रहन	• अनुशासनको परिचय • व्यक्तिगत र सामाजिक अनुशासन • स्वास्थ्यको परिचय	• सामाजिक रूपमा गरिने आदर र सम्मानको बारेमा परिचय दिने र तिमीले के गर्दछौ भनी भन्न लगाउने • मानव स्वास्थ्यको जानकारी	• आफू भन्दा ठूलालाई गरिने सम्मान कसरी गर्दछौ भनी व्यवहार प्रदर्शन गर्न लागाउने	१६

कक्षा १

क्षेत्र	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	• व्यक्तिगत स्वास्थ्य	सक्ने । • स्वस्थ रहने उपायहरू बताउन ।	• व्यक्तिगत स्वास्थ्य । • स्वस्थ बानी । • स्वस्थ रहने उपायहरू ।	दिने । • स्वस्थ रहने बानी (हातको सफाई, कपालको सफाइ, नङको सफाइ............) को बारेमा बानी विकासमा जोड दिने क्रियाकलाप गराउने ।	• स्वास्थ्य भनेको के हो ? • स्वस्थ कसरी रहन सकिन्छ ? • स्वस्थ रहने उपायहरू के के हुन् ?	
पर्यटन	• फूलबारी र बालउद्यान . • दृश्यावलोकन	• आफ्नो वरपरको फूलबारी र बालउद्यानको परिचय दिन । • स्थानीय ठाउँबाट देखिने मनोरम दृश्यहरू बताउन	• स्थानीय क्षेत्रमा निर्माण गरिएका फूलबारी र बालउद्यानको परिचय • स्थानीय दृश्यावलोकन स्थलको परिचय • दृश्यावलोकनका मनोरम दृश्यहरू	• स्थानीय तहमा निर्माण र प्रयोगमा रहेका फूलबारी र बाल उद्यानको जानकारी प्रदान गर्न स्थलगत भ्रमण गराई परिचत गराउने • स्थानीय दृश्यावलोकन स्थलको रूपमा परिचित स्थान वा भिउटावरको परिचय सहित उक्त स्थानबाट देखिने दृश्यहरूको जानकारी प्रदान गर्न विद्यार्थीहरूलाई दृश्यावलोकनमा सहभागी गराउने • दृश्यावलोकनको माध्यमबाट देखिने मनोरम दृश्यहरू र ती दृश्यको परिचय समेत	• फूलबारीको परिचय दिन लगाउने . • स्थानीय ठाउँबाट देखिने मनोरम दृश्यहरू बताउन लगाउने ।	२०

कक्षा १						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				प्रदान गर्ने		
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ र जैविक विविधता	• प्राकृतिक विपद्को परिचय । • विपद्बाट बच्ने उपायहरू । • जीवनोपयोगी सिप	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक विपद्हरूको नाम बताउन । • प्राकृतिक विपद्बाट बच्ने उपायहरू भन्न । • जीवनोपयोगी सिप बताउन	• प्राकृतिक विपद्को परिचय । • प्राकृतिक विपद्को चित्र सहितको सूची । • प्राकृतिक विपद्बाट बच्ने तथा सुरक्षित हुने उपायहरू । • जीवनोपयोगी सिपको चित्र	• प्राकृतिक विपद्हरूको उदाहरण सहित परिचय दिने। • विभिन्न प्राकृतिक विपद्हरूको सचित्र जानकारी दिई समाजमा घटेका घटनाहरू भन्न लगाउने । • प्राकृतिक विपद्बाट बच्ने उपायहरूको अभ्यास गराई सुरक्षित हुने तरिका अभिनय गरी देखाउने । • जीवनोपयोगी सिपका चित्रहरू देखाउने ।	• हालसालै घटेका दुईओटा प्राकृतिक प्रकोपको नाम भन्न लगाउने । • प्रकृतिक प्रकोपबाट बच्ने उपायहरू भन्न लगाउने । • जीवनोपयोगी सिपका नाम भन्न लगाउने ।	३५
	जैविक विविधता • आफ्नो वरपर रहेका वन जङ्गलको परिचय • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगीहरू	• आफ्नो वरपर रहेका वन जङ्गलको नाम बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगीहरूको नाम भन्न	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वनजङ्गलहरूको परिचय • स्थानीय क्षेत्रमा वा वनजङ्गलमा पाइने चराचुरुंगीहरूको नाम र परिचय	• स्थानीयक्षेत्रमा रहेका वन जङ्गलहरूमा पाइने वनस्पति र अवस्थितिका आधारमा वनको परिचय दिने • स्थानीय क्षेत्रमा वा वनजङ्गलमा पाइने चरा चुरुंगीहरू (कालिज, सुगा, मैना, लुइचे, जुरेली, ... आदि) को चित्रसहित परिचय दिने र नाम लेख्न	• आफ्नो वडा वा गाउँमा रहेको वनको नाम भन्न लगाउने • स्थानीय वनमा पाइने चराचुरुंगीको नाम भन्न लगाउने • आफूले जानेको चराको चित्र बनाउन लगाउने	

कक्षा १						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				र चित्र बनाउन लगाउने		

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हाम्रो हरिनास	• गाउँपालिकाको नामकरण । • आफू बसेको वडाको परिचय ।	• हरिनास गाउँपालिकाको नामकरण पद्धति बताउन । • आफ्नो वडाको परिचय दिन ।	• हरिनास गाउँपालिकाको पृष्ठभूमि विवरण । • हरिनास गाउँपालिका नामकरण । • गाउँपालिकाको वडाको परिचय ।	• हरिनास गाउँपालिकाको ऐतिहासिक, जातजातिगत र वडागत विभाजन सम्बन्धी पृष्ठभूमिको जानकारी दिने । • गाउँपालिकाको वडाको बारेमा छलफल गराउने । • गाउँपालिका अन्तरगतका वडाहरूको भौगोलिक र सामाजिक विशेषता सहितको परिचय प्रदान गर्न गाउँपालिकाको बारेमा निर्माण गरिएको वृत्तचित्र प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने	• गाउँपालिकाको नाम हरिनास कसरी रहन गएको हो ? • आफू बसेको वडाको परिचय दिन लगाउने ।	१५

कक्षा २

क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
स्थानीय सम्पदा	• हरिनासका मन्दिरको धार्मिक तथा सांस्कृतिक परिचय । • स्थानीय भाषा ।	• हरिनासको सांस्कृतिक परिचय दिन । • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको सूची तयार गर्न ।	• हरिनासका मन्दिर • मन्दिरको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था र महŒव । • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने भाषा (मगर, खस, नेवार, ... आदि) को परिचय ।	• मन्दिरको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था र महŒव सहित स्थानीय सम्पदाको रूपमा परिचय प्रदान गर्ने । • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने भाषाको वृत्तचित्र प्रस्तुत गर्ने र लिपिको परिचय प्रदान गर्ने।	• धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाबारे प्रश्न सोध्ने । • वृत्तचित्र हेरेर स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२३
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• स्थानीय खाद्य परिकार परिचय • स्थानीय क्रियाकलाप र पोशाक	• स्थानीय खाद्य परिकारको परिचय बताउन • स्थानीय समुदायमा मनाइने चाडपर्वहरूमा गरिने मुख्य मुख्य क्रियाकलाप बताउन • स्थानीय समुदायले मनाउने चाडपर्वमा लगाउने पोशाकको परिचय दिन	• छरछिमेक र परिवारमा मनाइने चाडपर्वहरूमा खाइने खाद्य परिकार • आफ्ना समुदायमा मनाइने चाडपर्वहरू (दसैं, तिहार, विभिन्न जात्रा...... आदि) मा गरिने मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरू तथा लगाइने पोसाक • स्थानीय पोशाक (दौरा सुरुवाल, टोपी, गुन्यु चोली, घलेक,	• छरछिमेक र परिवारमा मनाइने चाडपर्वमा खाइने स्थानीय खाद्य परिकारहरू (बटुक, सेलरोटी, खिर, मासु, गेडागुडी, खिचडी, ... आदि)को परिचय र महŒव बताई त्यसवाट हुने फाइदाबारे छलफल गर्ने • स्थानीय समुदायमा मनाइने चाडपर्वहरू (दशैं , तिहार, श्रीपञ्चमी, माघेसक्रान्ति, ...आदि) मा गरिने क्रियाकलापहरू (खेलकुद, नाचगान, सराय नाच, मारुनी	• स्थानीय खाद्य परिकार (बटुक, सेलरोटी, खिचडी, ...) को परिचय बताउन लगाउने । • स्थानीय समुदायमा मनाइने चाडपर्वहरूमा सञ्चालन गरिने मुख्यमुख्य क्रियाकलापहरू बताउन लगाउने • स्थानीय चाडपर्वमा लगाउने स्थानीय	३१

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			मगर समुदायको पोशाक ....आदि) को परिचय र जातिगत महŒव	नाच, सोरठी नाच, बालन, भजन......आदि) का बारेमा विद्यार्थीहरूलाई अवलोकन गर्ने अवसर प्रदान गर्ने र कक्षामा छलफल गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा चाडपर्व मनाउँदा वा विशेष अवसरमा लगाइने स्थानीय पोशाक (दौरा सुरुवाल, टोपी, गुन्यु चोली, घलेक, मगर समुदायको पोशाक, ...आदि) को परिचय र जातिगत महŒव सहित परिचय दिने	पोशाकको परिचय दिन लगाउने	
	उद्यमशीलता	• स्थानीय सिपको प्रयोगबाट उत्पादित वस्तुहरूको परिचय दिन • स्थानीय सामग्रीको उपयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तुको सूची तयार गर्न	• स्थानीय सिपको प्रयोगबाट उत्पादित वस्तुहरू • बाँसबाट निर्मित, काठबाट निर्मित वस्तु तथा सामग्रीको परिचय • स्थानीय सामग्रीको उपयोग गरी निर्माण	• स्थानीय सिपको प्रयोग गरी उत्पादन गरेको वस्तुहरूको निर्माणबारे जानकारी तथा वस्तु सम्बन्धी परिचय प्रदान गर्ने, स्थानीय व्यक्तिबाट स्थानीय वस्तुको प्रयोग गरी उत्पादन गरिने वस्तुहरू (धातुका सामग्री, काठका	• स्थानीय सिपको प्रयोग गरी स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन गरिने वस्तुहरूको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण गरिने वस्तुको	

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			गर्न सकिने वस्तुको सूची	सामग्री, बाँसका सामग्री आदि) को सूची र उत्पादन गर्ने विधिको परिचय सहित जानकारी प्रदान गर्ने	सूची तयार गर्न लगाउने	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• स्थानीय बालिनालीका प्रकार । • नर्सरीको परिचय ।	• स्थानीय बालिनालीको प्रकार भन्न । • नर्सरीको आवश्यकता र प्रयोग सम्बन्धी जानकारी दिन ।	• स्थानीय कृषिमा आधारीत खाद्यबालीको सूची । • नगदेबालीको सूची । • फलफूल सूची । • तरकारी सूची । • नर्सरीको परिचय	• मौसम अनुसारका स्थानीय कृषि बाली अवलोकन गराउने • स्थानीय कृषकहरूसँग बालिनाली सम्बन्धी स्थलगत जानकारी लिने । • कृषिमा आधारित वस्तु उत्पादनबारे उत्पादकसँग संवाद गराउने । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका कृषकका नर्सरी अवलोकन गराई त्यसको परिचय बताउने	• स्थानीय कृषि उत्पादनको बारेमा प्रश्न सोध्ने । • कृषिमा प्रयोग गरिने औजारहरूको सूची तयार गर्न लगाउने । • नर्सरीको परिचय भन्न लगाउने	२०
अनुशासन, खेलकुद र स्वास्थ्य	• व्यक्तिगत सरसफाइ र स्वास्थ्य • योग तथा	• शारीरिक सफाइको महŒव बताउन • योग तथा ध्यानको परिचय बताउन ।	• शारीरिक सरसफाइ (हात खुट्टाको सफाइ, नङको सफाइ, कपालको सफाइ, दाँत	• शारीरिक सरसफाइका तरिका बताई स्वस्थ रहने उपायहरूको बारेमा छलफल गर्ने • योग र ध्यानको बारेमा	• शारीरिक सफाइको महŒव भन्न लगाउने • योग तथा ध्यानको	१६

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	ध्यानको परिचय । • असल व्यवहार	• असल व्यवहारको बारेमा भन्न ।	तथा मुखको सफाइ, आँखाको सफाइ र सुरक्षा) • योग तथा ध्यानको परिचय • असल व्यवहारको परिचय र महŒव	संबन्धित विज्ञ व्यक्तिवाट परिचय गराउने । • योग तथा ध्यान सम्बन्धी कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउने । • असल व्यवहारको परिचय र महŒव बताउने • सामाजिक रूपमा असल व्यवहारले परेको सकरात्मक प्रभावमा आधारित नाटक, कथा आदि सुनाई असल व्यवहारको धारणा निर्माण गर्ने।	परिचय सोध्ने । • असल व्यवहार भनेको के हो ? लेख्न लगाउने	
पर्यटन	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्र	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्र रहेको स्थान बताउन । • जलयात्रा (मिर्मि हरिनास)	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू । • पर्यटन व्यवसायमा जलयात्राको महŒव	• पर्यटकीय क्षेत्रहरूको स्थलगत भ्रमण गराउने । • पर्यटन व्यवसायमा जलयात्राको महŒवको बारेमा बताउने ।	• पर्यटकीय क्षेत्र अवलोकन गर्दा प्राप्त अनुभवहरू प्रस्तुत गर्न लगाउने । • पर्यटन व्यवसायमा जलयात्राको महŒव प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२०

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ र जैविक विविधता	• व्यक्तित्वको परिचय र योगदान । • लोपोन्मुख क्षेत्रको परिचय ।	• स्थानीय सामाजिक व्यक्तित्वको परिचय दिन । • स्थानीय सामाजिक व्यक्तित्वको योगदान उल्लेख गर्न । • स्थानीय लोपोन्मुख क्षेत्रहरूको परिचय दिन ।	• स्थानीय क्षेत्रमा जन्म भई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा ख्याति कमाएका व्यक्तिहरूको विवरण र योगदान । • स्थानीय क्षेत्रमा लोपोन्मुख भाषा, जाति, धर्म आदिको परिचय ।	• स्थानीय प्रबुद्ध व्यक्तिहरूद्वारा लिखित पुस्तकहरू तथा उनीहरूको बारेमा प्रकाशित पुस्तकहरूको जानकारी दिने । • प्रबुद्ध व्यक्तिसँग भेटघाट तथा कुराकानी गर्ने गराउने • सामाजिक रूपले पछाडि परेको तथा लोपोन्मुख स्थानीय क्षेत्र, भाषा, धर्म, वस्तु आदिको बारेमा जानकारी गराउने । • लोपोन्मुख क्षेत्रहरूको स्थलगत अवलोकन तथा भ्रमण गराउने।	• स्थानीय क्षेत्रका प्रबुद्ध व्यक्तिहरूको नाम भन्न लगाउने । • प्रबुद्ध व्यक्तिहरूको योगदानबारे प्रश्न सोध्ने । • स्थानीय लोपोन्मुख क्षेत्रको सूची तयार गर्न लगाउने ।	३५
	जैविक विविधता • आफ्नो वरपर रहेका वनजङ्गल र मुख्य वनस्पतिहरूको परिचय	• आफ्नो वरपर रहेका वनजङ्गलमा पाइने वनस्पतिको नाम बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जनावरहरूको नाम र विशेषता	• स्थानीय वन जङ्गलमा पाइने मुख्य वनस्पतिहरूको परिचय र महŒव • स्थानीय वनजङ्गलमा पाइने चराचुरुंगीहरूको नाम, परिचय र	• स्थानीय वन जङ्गलहरूमा पाइने वनस्पति र तिनीहरूको विशेषताका आधारमा वन र वनस्पतिको परिचय दिने • स्थानीय वनजङ्गलमा पाइने चराचुरुंगीहरू (कालिज, सुगा, मैना, लुइचे, जुरेली, ...	• स्थानीय वन जङ्गलमा पाइने मुख्य वनस्पतिको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय वनमा पाइने जनावरको नाम र विशेषता भन्न	

कक्षा २						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• स्थनीय क्षेत्रमा पाइने चरा चुरुंगी जनावरहरू	भन्न	विशेषता	आदि) र जनावर (बाघ, चितुवा, बनेल, मृग, स्याल,…………आदि) को चित्रसहित परिचय र विशेषताका बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने	लगाउने • बाघको चित्र बनाउन लगाउने	

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हरिनास गाउँपालिका	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था र हावापानी । • जनसंख्या ।	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था बताउन । • हरिनास गाउँपालिकाको हावापानीको प्रकृति बताउन । • गाउँपालिकाको	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थाको जानकारी (भिरालो पाखा, मैदान, खोँच, पहाड, टाकुरा, नदी घाँटी, … आदि) । • हरिनास गाउँपालिकाको हावापानीको प्रकृति (उष्ण, शीतोष्ण, समशीतोष्ण….) । • हरिनास गाउँपालिकाको	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक स्थितिको स्थलगत अवलोकन गराई मैदान, पहाड, नदी घाँटी आदिको सूची तयार पार्न लगाउने । • स्थानीय हावापानीको बारेमा आपसी छलफल गराई हावापानीको स्थिति वा प्रकृति स्पष्ट पार्ने ।	• स्थानीय भौगोलिक क्षेत्रको बारेमा प्रश्न सोध्ने । • संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नको निर्माण गरी हावापानीको प्रकृति सोध्ने । • हरिनास गाउँपालिकाको जनसंख्या, जातजातिको विवरण लेख्न लगाउने ।	१५

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		जनसांख्यिकीय स्थितिको विवरण दिन ।	जनसंख्या (जनगणना २०६८ अनुसार), जातजातिको जनसंख्या, बसाइँसराइको अवस्था, ग्रामीण एवम् शहरीकरण उन्मुख अवस्था ।	• जनगणना २०६८ अनुसार गाउँपालिकाको जनसंख्या, जातजातिको जनसंख्याको स्थिति खोजी गर्ने । • ग्रामीण एवम् शहरीकरण उन्मुख अवस्थालाई स्पष्ट पार्ने ।	• आ-आफ्नो गाउँमा भएका बसाइँसराइको वर्तमान अवस्था सम्बन्धी प्रश्न सोध्ने ।	
स्थानीय सम्पदा	• स्थानीय संस्कृति र सम्पदाको परिचय । • स्थानीय भाषा । • स्थानीय जीवन्त सम्पदाको परिचय।	• स्थानीय संस्कृति र सम्पदाको विभिन्न स्वरूपको परिचय दिन । • स्थानीय संस्कृति र सम्पदाको महŒव केलाउन । • स्थानीय जातजातिमा प्रचलित मातृभाषाको	• स्थानीय संस्कृतिको स्वरूप बोटे, माझी, खस, मगर, नेवार, ...आदिको संस्कृति • हिन्दु, बौद्ध संस्कृति र तिनीहरूका मुख्य सम्पदाको परिचय, मुख्य अभ्यासहरू । • स्थानीय मातृभाषाको परिचय (गुरुङ्ग, मगर, नेवार, खस नेपाली ....आदि ।) • स्थानीय लोकजीवन्त सम्पदा (लोककथा, लोकनाच, लोकगीत ,	• विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रममा सहभागी गराई झाँकी अवलोकन गराउने । • हिन्दु, बौद्ध संस्कृति र तिनीहरूका मुख्य सम्पदाको अवलोकन गराउने । • स्थानीय संस्कृतिमा आधारित संवाद प्रतियोगिता आयोजना गर्ने । • हिन्दु र बौद्ध संस्कृति झल्किने वृत्तचित्र प्रदर्शन गर्ने ।	• स्थानीय संस्कृतिका विभिन्न पक्षबारे लेख्न लगाउने । • स्थानीय भाषा र जातिगत अवस्था सम्बन्धी प्रश्न गर्ने । • स्थानीय जीवन्त सम्पदाको परिचय दिन लगाउन • स्थानीय लोकजीवन्त सम्पदा (लोककथा, लोकनाच, लोकगीत , लोकबाजा, लोकोक्ति आदि) लेख्न लगाउने	२३

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		परिचय दिन । • स्थानीय जीवन्त सम्पदाको परिचय दिन ।	लोकबाजा, लोकोक्ति ………… आदि) को परिचय ।	• स्थानीय लोकजीवन्त सम्पदा (लोककथा, लोकनाच, लोकगीत , लोकबाजा, लोकोक्ति ………… आदि) का उदाहरण प्रस्तुत गर्ने।		
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• अतिथि सत्कार • स्थानीय क्रियाकलाप र पोशाक	• स्थानीय अतिथि सत्कारका परम्पराको परिचय दिन • अतिथि सत्कारमा गरिने स्थानीय क्रियाकलाप बताउन • स्थानीय समुदायले लगाउने पोशाकको महŒव बताउन	• अतिथि सत्कार र परम्परा • अतिथि देवो भवः र सामाजिक संस्कार • आफ्ना समुदायमा अतिथि सत्कारमा गरिने स्थानीय क्रियाकलाप • स्थानीय सामाजिक क्रियाकलापमा स्थानीय पोशाक (दौरा सुरुवाल, टोपी, गुन्यु चोली, घलेक, मगर समुदायको पोशाक…………आदि) लगाउनुको महŒव र जातिगत पहिचान	• छरछिमेक र परिवारमा गरिने अतिथि सत्कार र परम्परा बताई अतिथि देवो भवः र सामाजिक संस्कारबारे छलफल गर्ने • आफ्ना समुदायमा अतिथि सत्कारमा गरिने स्थानीय क्रियाकलाप (ढोग, नमस्कार, सम्मान ………आदि) तथा गरिने क्रियाकलापहरू (नाचगान आदि)को बारे कक्षामा छलफल गर्ने • विशेष अवसरमा लगाइने स्थानीय पोशाक (दौरा सुरुवाल, टोपी, गुन्यु	• अतिथि सत्कार परम्परा भन्न लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा अतिथि सत्कारमा गरिने क्रियाकलापहरू के के हुन् ? • स्थानीय समुदायका मुख्य क्रियाकलाप र सो अवसरमा लगाइने पोशाकको महŒव बारे प्रश्न सोध्ने ।	३१

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				चोली, घलेक, मगर समुदायको पोशाक........आदि) को जातिगत महŒव र त्यसले दिने जातिगत पहिचानका बारेमा छलफल गरी पोशाकको महŒव बताउने ।		
	उद्यमशीलता • परम्परागत सिप एवम् उद्यमशीलता • स्थानीय व्यापार व्यवसाय • स्थानीय उद्योगहरू	• परम्परागत सिपमा आधारित उद्यमको परिचय दिन • स्थानीय रूपमा संचालित परम्परागत सिपमा आधारित व्यवसायहरूको सूची तयार गर्न • स्थानीय	• परम्परामा आधारित सिपहरू (डोको बुन्ने, भकारी बुन्ने, काठका भाँडा बनाउने, कृषि औजार तथा घरेलु हतियार निर्माण .... आदि) • स्थानीय उद्योग र आर्थिक क्रियाकलाप	• स्थानीय परम्परागत सिपको परिचय दिन लगाउने । • स्थानीय परम्परागत सिपमा आधारित स्थानीय परम्परागत सिपमा आधारित उद्यमको अवलोकन गराई उत्पादित वस्तुको परिचय सहित सूची तयार गर्ने, अवलोकन गराई उत्पादित वस्तुको परिचय सहित सूची	• परम्परागत सिपमा आधारित पेशाको परिचय दिन लगाउने । • परम्परागत सिपबाट उत्पादित वस्तुको सूची तयार गर्न लगाउने । • स्थानीय उद्योगको सूची तयार पार्न लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा सञ्चालित उद्योगहरूले आर्थिक उपार्जनमा	

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		उद्योगहरू र उत्पादित वस्तुले आय आर्जनमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्न		तयार गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा संचालित उद्योगहरूको सूची वनाई परिचय दिने । • स्थानीय उत्पादनले आर्थिक उपार्जनमा खेलेको भूमिका छलफल गराउने ।	कसरी भूमिका खेल्दछन् लेख्न लगाउने ।	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• अन्नबाली र नगदेबाली • पशुपंछीपालन • आधुनिक कृषि प्रणाली	• अन्नबाली र नगदेबालीको फरक बताउन • पशुपालनबाट हुने फाइदा लेख्न • आधुनिक कृषि प्रविधिको परिचय दिन	• अन्नबाली (धान, मकै, कोदो, गहुँ ....आदि)को उत्पादन तरिका • नगदेबाली (तरकारी, फलफूल.........आदि) ले पारेको प्रभाव • नगदेबाली र अन्नबालीको भिन्नता • स्थानीय पशुपंछीपालन र यसका फाइदा • आधुनिक कृषि प्रविधि	• स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन गरिने अन्नबालीको खेतबारीमा गई अवलोकन गर्ने र उत्पादनका तरिका साथै आवश्यक मौसम अनुसार हुने उत्पादनको जानकारी गराउने • नगदेबालीको रूपमा स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने बाली (तरकारी, फलफूल खेती............. आदि) को किसानको	• अन्नबाली र नगदेबालीको फरक लेख्न लगाउने • पशुपालनबाट हुने फाइदा लेख्न र भन्न लगाउने आधुनिक कृषि प्रविधिको बारेमा आफूले देखेका र अनुभव गरेका आधारमा परिचय दिन लगाउने	२०

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			(टनेल खेती, कलमी ..... आदि)	खेतबारीमा गई उत्पादन विधि र यसले पारेको सकारात्मक प्रभावको जानकारी प्रदान गर्ने • नगदेबाली र अन्नबालीको (उत्पादन विधि, मौसम, आयआर्जन.........आदि) फरक तयार गरी प्रस्तुत गर्ने • स्थानीय परम्परागत पशुपंछी (गाईभैँसी, बाख्रा, बंगुर, कुखुरा, हाँस ..... आदि) पालन • पशुपंछीपालनका फाइदाहरू • आधुनिक कृषि प्रविधिको जानकारीसँगै कृषि फारामको अवलोकन गराई आधुनिक कृषि प्रविधिको परिचय गराउने •		

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
शिक्षा, अनुशासन, खेलकुद र स्वास्थ्य	• योग/प्राणायाम/ ध्यानको प्रारम्भिक परिचय • जडीबुटीको परिचय	• योग/प्राणायाम /ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास गर्न । • स्थानीय स्तरमा पाइने बहुमुल्य जडीबुटीको परिचय बताउन ।	• योगको परिचय • योग/प्राणायाम/ ध्यान को प्रारम्भिक अभ्यास • स्थानीय बहुमुल्य जडीबुटीको परिचय • स्थानीय स्तरमा जडीबुटीको उत्पादन र संरक्षणका उपायहरू	• विज्ञद्वारा योगको परिचय दिने । • विज्ञद्वारा सञ्चालित योग तथा ध्यान शिविरमा बालबालिकाहरूलाई सहभागी गराउने । • योगमुद्रा सम्बन्धी आधारभूत क्रियाको अभ्यास गराउने । • स्थानीय क्षेत्रमा उपलब्ध बहुमुल्य जडीबुटीको सूची तयार गर्ने । • स्थानीय तहमा उत्पादन गरिने जडीबुटी खेतीको अवलोकन गरी संरक्षणका उपायबारे कृषकसँग छलफल गराउने ।	• योगको परिचय दिन लगाउने । • योग तथा ध्यानको महŒवबारे लेख्न लगाउने । • योग मुद्राको अभ्यास गराउने। • बहुमुल्य जडीबुटीको सूची तयार गर्न लगाउने । • स्थानीय तहमा उत्पादित जडीबुटीको सूची तयार गर्न लगाउने । • जडीबुटी संरक्षण र सेवनका उपाय लेख्न लगाउने । •	१६
पर्यटन	• पदमार्ग र यसको महŒव होमस्टे परिचय	• स्थानीय पदमार्ग र यसको पर्यटकीय	• स्थानीय पदमार्गहरू • पदमार्गको पर्यटकीय महŒव स्थानीय होमस्टेको	• गाउँपालिकाको नक्सामा पदमार्गको पहिचान • स्थानीय क्षेत्रमा निर्माण	• स्थानीय पदमार्गको परिचय दिन लगाउने • पदमार्गको स्थानीय	२०

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• दृश्यावलोकन	महŒव बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा संचालित होमस्टेको परिचय दिन • स्थानीय क्षेत्रबाट गर्न सकिने दृश्यावलोकनको जानकारी दिन	परिचय र यसका विशेषता • स्थानीय क्षेत्रबाट हुने दृश्यावलोकन (हिमाल, सूर्योदय, सूर्यास्त ………. आदि)	गरिएका पदमार्गको संजालको परिचय प्रस्तुत गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा संचालित होमस्टेको स्थलगत भ्रमण गराई होमस्टेका विशेषताहरू तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने • गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानबाट हुने दृश्यावलोकनको बारेमा छोटो वृत्तचित्र प्रस्तुत गर्ने ।	महŒव लेख्न लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा संचालित होमस्टेको परिचय सहित विशेषता लेख्न लगाउने • स्थानीय क्षेत्रबाट हुने दृश्य अवलोकनको बारेमा संक्षिप्त वर्णन गर्न लगाउने	
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ	• प्राकृतिक विपद् र न्यूनीकरणका उपायहरू • स्थानीय सूचना प्रविधि • सम्प्रेषण सिप	• प्राकृतिक विपद् र त्यसबाट हुनसक्ने क्षतिको न्यूनीकरणका उपायहरू बताउन • स्थानीय सूचना प्रविधिको	• प्राकृतिक विपद् र त्यसबाट हुनसक्ने क्षतिको न्यूनीकरणका लागि गाउँपालिकाले चालेका कदमहरू • विपद् व्यवस्थापनको पूर्व तयारी र स्थानीय अभ्यास • स्थानीय सूचना प्रविधि	• प्राकृतिक विपद् र त्यसबाट हुनसक्ने क्षतिको बारेमा विभिन्न स्थानमा घटेका घटनाहरूको जानकारी प्रस्तुत गर्ने र न्यूनीकरणका लागि गाउँपालिकाले चालेका कदमहरूको विवरण दिने	• प्राकृतिक विपद् र त्यसबाट हुनसक्ने क्षतिको न्यूनीकरणका उपायहरू बताउन लगाउने । • स्थानीय सूचना प्रविधिको परिचय दिन लगाउने	३५

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		परिचय दिन • मनमा लागेका कुरा बताउन ।	(कटुवाल प्रथा, हाक हाल्ने ....आदि) • मनमा लागेका विचार बोल्ने अभ्यास ।	• विपद् व्यवस्थापनको पूर्व तयारीका लागि गाउँपालिका, वडा वा टोलविकास समितिले गरेका पूर्व तयारीहरू जानकारी दिनुको साथै आफूले गर्नुपर्ने पूर्व तयारीको नाटकीय विधि अवलम्बन गरी तयारी गर्ने र हाम्रा स्थानीय अभ्यासको बारेमा छलफल गर्ने • स्थानीय सूचना प्रविधि (कटुवाल प्रथा, हाक हाल्ने ....आदि)को बारेमा परिचय गराउने • आफ्नो मनमा लागेका कुराहरू बोल्न लगाउने ।	• आफ्नो मनको कुरा भन ।	
	जैविक विविधता • जैविक विविधताको परिचय • स्थानीय क्षेत्रमा	• जैविक विविधताको परिचय दिन • स्थानीय क्षेत्रमा	• जैविक विविधताको परिचय र महŒव स्थानीय क्षेत्रमा पाइने प्रमुख वनस्पतिहरू र तिनका विशेषताहरू	• जैविक विविधताको बारेमा हाम्रो वरपर रहेको वातावरणीय परिवेशमा आधारित रही विविधताको	• जैविक विविधताको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने प्रमुख वनस्पतिहरूको	

कक्षा ३						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	पाइने प्रमुख वनस्पति • जल तथा स्थल जीव जन्तुहरू	पाइने प्रमुख वनस्पतिहरूको विशेषता बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जल तथा थल जीव जन्तुहरूको सूची तयार गर्न	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जलीय जीवहरू र स्थल क्षेत्रमा पाइने जीव जन्तुहरू	परिचय र महŒव प्रदान गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने रैथाने वनस्पतिहरू र तिनका विशेषताहरूको बारेमा वनस्पतिको अवलोकन र पहिचान गराई तिनीहरूको बारेमा लेख्न र छलफल गराउने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जलीय जीवहरू, स्थलक्षेत्रमा पाइने जीव जन्तुहरू र जल तथा स्थल दुबैमा रहन र बाँच्न सक्ने जीव जन्तुको परिचय समेत प्रदान गरी सूची तयार गरी छलफल गर्ने	विशेषता बताउन लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जल तथा स्थल जीव जन्तुहरूको सूची तयार गर्न लगाउने	

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हरिनास गाउँपालिका	• हरिनास गाउँपालिकाका प्राकृतिक स्रोत र साधनहरू । • गाउँपालिकाको नक्सा र महŒवपूर्ण स्थान ।	• गाउँपालिकाभित्र प्राप्त प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको परिचय दिन । • प्राकृतिक स्रोत र साधनको महŒव लेख्न । • हरिनास गाउँपालिकाको नक्सा निर्माण गर्न । • हरिनास गाउँपालिका भित्रका महŒवपूर्ण स्थानहरूको चिनारी प्रस्तुत गर्न । • गाउँपालिका भित्रका महŒवपूर्ण स्थलहरूको संरक्षणका उपायहरू बताउन ।	• हरिनास गाउँपालिकाको परिचय (क्षेत्रफल, जातजाति, जनसंख्या, भौगोलिक अवस्था, भाषा ...आदि) • स्रोत र साधन (वनजङ्गल, नदी, ताल, अन्य पानीका स्रोतहरू...... आदि) । • हरिनास गाउँपालिकाको नक्सा (महŒवपूर्ण स्थान , प्राकृतिक स्रोत र साधनलाई उल्लेख गरेको) । • हरिनास गाउँपालिका भित्रका महŒवपूर्ण स्थानको परिचय (मठ, मन्दिर, ऐतिहासिक स्थल, ... आदि) ।	• हरिनास गाउँपालिकाको क्षेत्रफल, जातजाति, जनसंख्या, भौगोलिक अवस्था, भाषा, आदिको बुँदागत रूपमा टिपोट गरी विद्यार्थीलाई देखाउने र त्यसको आधारमा हरिनास गाउँपालिकाको बारेमा संक्षिप्त निबन्ध लेख्न लगाउने । • गाउँपालिकाभित्र प्राप्त प्राकृतिक स्रोत र साधनको अवलोकन भ्रमण गराई तिनीहरूको बारेमा लेख्न र भन्न लगाउने । • गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोत र साधनलाई उल्लेख गरेको नक्सा देखाई विद्यार्थीलाई पनि निर्माण गर्न लगाउने • गाउँपालिका भित्रका महŒव पूर्ण स्थानको सूची प्रस्तुत गरी परिचय दिने ।	• गाउँपालिकाभित्र प्राप्त प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको परिचय दिन लगाउने । • प्राकृतिक स्रोत र साधनको महŒव लेख्न र भन्न लगाउने । • हरिनास गाउँपालिकाको नक्सा निर्माण गरी मुख्य मुख्य प्राकृतिक स्रोत पाइने स्थान भर्न लगाउने । • गाउँपालिका भित्रका महŒवपूर्ण स्थानहरूको चिनारी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१३

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			• महŒवपूर्ण स्थल संरक्षणमा हरिनास गाउँपालिका र स्थानीय समुदायको भूमिका ।	• महŒवपूर्ण स्थल संरक्षणमा गाउँपालिकाले गरेका कार्यहरू र स्थानीय समुदायको भूमिकाको बारेमा छलफल गरी आफ्नो धारणा राख्न लगाउने । • महŒवपूर्ण स्थलहरूको सामाजिक, सांस्कृतिक र ऐतिहासिक महŒवका बारेमा समाजका अग्रज व्यक्तिसँग कक्षा छलफल आयोजना गर्ने ।	• गाउँपालिकाभित्रका महŒवपूर्ण स्थलहरूको संरक्षणका लागि गाउँपालिकाले गरेका उपायहरू बताउन लगाउने ।	
स्थानीय सम्पदा	• स्थानीय मठ मन्दिर,गुम्बाको परिचय । • लोकबाजाहरूको परिचय । • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सव ।	• स्थानीय मठ मन्दिर, गुम्बा तथा भग्नावशेषहरूको ऐतिहासिक परिचय दिन । • लोक बाजाहरूको परिचय र संरक्षणका उपाय	• स्थानीय भाषाहरू (खस भाषा, मगर...... अन्य) को परिचय । • स्थानीय मठ मन्दिर (आलमदेवी मन्दिर), गुम्बा तथा भग्नावशेषहरूको ऐतिहासिक परिचय	• स्थानीय सम्पदा संरक्षणमा गाउँपालिकाले गरेका कार्यहरूको विस्तृत जानकारी प्रदान गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका प्राचीन धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक सम्पदाको इतिहास, सामाजिक सम्बन्ध र	• स्थानीय मठ मन्दिर, गुम्बा तथा भग्नावशेषहरूको परिचय दिन लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा प्रयोग हुँदै आएका लोकबाजाहरूको	२०

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		बताउन । • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सवको बारेमा लेख्न	• स्थानीय क्षेत्रका महŒवपूर्ण मठ मन्दिरहरू, गुम्बा तथा अन्य धार्मिक स्थलहरू । • स्थानीय लोकबाजाहरूको परिचय । • लोकबाजा संरक्षणका उपायहरू । • लोकबाजा संरक्षणमा स्थानीय स्तरको भूमिका । • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सवको परिचय र महŒव	महŒव खोज गरी प्रस्तुत गर्ने • स्थानीय क्षेत्रका प्रसिद्ध धार्मिक स्थलहरू (दाउन्ने, त्रिवेणी, ... आदि) को धार्मिक, सांस्कृतिक तथा सामाजिक जीवनमा परेको प्रभाव र महŒवको बारेमा स्थलगत भ्रमण गराई जानकारी दिने । • स्थानीय क्षेत्रमा प्रयोग हुँदै आएका लोकबाजाहरू जस्तै : पञ्चे बाजा, मादल, ढोलक, बाँसुरी, खैंजरी, मुजुरा, डम्फु, आदिको चित्र सहित परिचय दिने । • स्थानीय बाजाको प्रकार उल्लेख गरी बताउने । • स्थानीय बाजा संरक्षणका उपाय तथा स्थानीय क्षेत्रले संरक्षणमा खेलेको भूमिका बारेमा कक्षामा छलफल	प्रकृति र तिनको परिचय लेख्न र भन्न लगाउने । • स्थानीय बाजा संरक्षणका उपायहरूको सूची तयार गर्न लगाउने । • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सवको बारेमा लेख्न लगाउने ।	

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				गराउने । • बाजा संरक्षणको बारेमा स्थानीय संस्कृतिविद्हरूसँग छलफल चलाउने । • स्थानीय चाडपर्व, मेला तथा महोत्सवमा विद्यार्थीहरूलाई अवलोकन गर्ने अवसर प्रदान गरी महŒवको बारेमा छोटो लेख लेख्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।		
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• पूजा पद्धति • निवेदन लेखन • तमसुक लेखन	• स्थानीय जातजातिले अवलम्वन गर्ने पूजा विधि बताउन • निवेदन लेख्न • तमसुक लेखनको ढांचा तयार वर्न	**परम्परागत अभ्यास** • स्थानीय जात जातिले अवलम्वन गर्ने पूजा पद्धति • निवेदन लेखन • तमसुक लेखन	• स्थानीय जातजातिले अवलम्वन गर्ने पूजा विधि र त्यसको स्थानीय जनविश्वासका बारेमा स्थानीय संस्कृतिलाई गहिरो गरी बुझेका व्यक्तिसँग कक्षा छलफल गर्ने • वडा, गाउँपालिका तथा अन्य निकायका लागि तयार पारिएका निवेदनका ढाँचाको प्रदर्शन गर्दै निवेदन लेखनमा अभ्यास गराउने	• स्थानीय जातजातिले अवलम्बन गर्ने पूजा विधि भन्न लगाउने • वडा तथा अन्य निकायका लागि निवेदनको ढाँचा तयार पार्न लगाउने • तमसुक लेखनको ढाँचा तयार गर्ने र लेख्न लगाउने	२५

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				• तमसुक लेखनको ढाँचा तयार गर्ने र लेख्न लगाउने		
	उद्यमशीलता • कृषि र कृषि उत्पादन • माछापालन • माहुरीपालन	• कृषिको परिचय दिन । • कृषिमा आधारित उत्पादनको बारेमा भन्न । • माछापालनका आधुनिक प्रविधिको परिचय दिन • माछापालनले आर्थिक क्रियाकलापमा पारेको प्रभाव लेख्न • माहुरीपालन र आधुनिक प्रविधिको परिचय दिन	• कृषि र कृषिमा आधारित स्थानीय उत्पादनहरू । • नगदेबाली र खाद्य बाली । • अन्य स्थानीय वस्तु उत्पादन (कपासबाट, ऊनबाट, बाँसबाट, काठबाट उत्पादित वस्तु आदि) । • माछापालनले आर्थिक क्रियाकलापमा परेको प्रभाव भन्न • माछापालनको आधुनिक प्रविधि • माछापालनले स्थानीय आर्थिक क्रियाकलापमा पारेको प्रभाव • माहुरीपालन र आधुनिक	• कृषि र कृषिमा आधारित स्थानीय उत्पादनहरू • नगदेबाली र खाद्यबालीको स्थानीय कृषि फारम तथा कृषकको खेतबारी अवलोकन गराई परिचित गराउने । • कृषिमा आधारित उत्पादनले आर्थिक क्रियाकलापमा पारेको सकारात्मक प्रभाव बारेमा स्थानीय कृषकसँग छलफल गराउने । • अन्य स्थानीय वस्तु उत्पादन (कपासबाट, ऊनबाट, बाँसबाट, काठबाट उत्पादित वस्तु ....आदि) बारेमा जानकारी दिने । • माछापालनको परिचय र आधुनिक प्रविधिको जानकारी प्रदान गर्ने • माछापालनले आर्थिक	• कृषिमा आधारित नगदे बाली र खाद्य बालीको परिचय लेख्न लगाउने । • कृषिमा आधारित उत्पादनले आर्थिक क्रियाकलापमा पारेको सकारात्मक प्रभाव बारेमा भन्न लगाउने। • कृषि बाहेकका अन्य स्थानीय वस्तु उत्पादनको सूची तयार गर्न लगाउने । • माछापालनका आधुनिक प्रविधिको बारेमा लेख्न लगाउने • माछापालनले आर्थिक क्रियाकलापमा पारेको प्रभाव लेख्न लगाउने • माहुरीपालनका	

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			प्रविधिको परिचय • मह उत्पादन र यसको महŒव ।	क्रियाकलापमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा गाउँपालिकाले तयार परेको तथ्याङ्क प्रस्तुत गरी विश्लेषण गर्ने • माहुरीपालन र आधुनिक प्रविधिको परिचय • मह उत्पादन र यसको महŒवलाई किसानसँग छलफल गर्ने	प्रविधिको परिचय दिन लगाउने	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• परम्परागत पेशा • स्वरोजगार	• परम्परागत पेशाको परिचय दिन • स्वरोजगार र परम्परागत पेशाको सम्बन्धबताउन	• परम्परागत पेशा (आरन, पानीघट्ट, काठको काम, बाँसको काम, माछा मार्ने, मादल बनाउने डुङ्गा चलाउने आदि) • परम्परागत पेशाबाट उत्पादित वस्तु, बिक्रीवितरण र आय आर्जन • स्वरोजगार र	• स्थानीय क्षेत्रमा अवलम्बन गर्दै आइरहेका परम्परागत पेशाको परिचय दिने तथा ती कार्यहरू कसरी पेशाको रूपमा रहेका छन् भन्ने बताउने, स्वरोजगार र परम्परागत पेशाको सम्बन्धमा कक्षामा छलफल गरी तिनीहरूको सम्बन्ध बताउने	• परम्परागत पेशाको परिचय दिन लगाउने • स्वरोजगार र परम्परागत पेशाको सम्बन्ध लेख्न लगाउने	१५

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			परम्परागत पेशा			
शिक्षा, अनुशासन, खेलकुद र स्वास्थ्य	• असल व्यवहार र चरित्र निर्माण • योग शिक्षा • जडीबुटी	• असल व्यवहार र असल चरित्रको परिचय दिन • योग शिक्षाको परिचय र महŒव बताउन • योग अभ्यासमा संलग्न हुन, आवश्यक आधारभूत पक्षको परिचय दिन	• असल व्यवहार र सामाजिक महŒव चरित्र निर्माणका आधारभूत पक्षहरू • योग शिक्षाको परिचय • योग र स्वास्थ्य बिचको सम्बन्ध • योग अभ्यासका चरणहरू • योग अभ्यास	• असल व्यवहार र सामाजिक महŒवको बारेमा जानकारी गराउने • चरित्र निर्माणका आधारभूत पक्षहरूको सूची तयार गरेर विश्लेषण गर्ने • योग शिक्षाको परिचय, योग र स्वास्थ्य बिचको सम्बन्ध, योग अभ्यासका चरणहरू तथा योग अभ्यासको बारेमा योग शिक्षाका विज्ञ व्यक्तिसँग अन्तरक्रिया र अभ्यासमा सहभागी हुने वातावरण तयार गरी विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने	• असल व्यवहार र असल चरित्रको परिचय दिन लगाउने । • योग शिक्षाको परिचय र महŒव बताउन लगाउने । • योग अभ्यासमा संलग्न हुन आवश्यक आधारभूत पक्षको परिचय दिन लगाउने।	१५
पर्यटन	• पर्यटकीय क्षेत्रको परिचय । • स्थानीय पर्यटनका क्षेत्र • सांस्कृतिक ग्राम	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको परिचय र महŒव भन्न । • स्थानीय पर्यटनका क्षेत्रहरूको परिचय	• स्थानीय पर्यटन व्यवसाय (परिचय, महŒव, आर्थिक क्रियाकलाप) । • स्थानीय पर्यटनका	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको परिचय, आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटनको भूमिका र पर्यटनको महŒवको बारेमा बताई	• स्थानीय पर्यटन व्यवसायले आर्थिक क्रियाकलापमा खेलेको भूमिका भन्न लगाउने ।	१५

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		दिन • स्थानीय सांस्कृतिक ग्रामको परिचय र यसको महŒव बताउन • पर्यटन व्यवसायले आर्थिक क्रियाकलापमा परेको प्रभाव भन्न ।	क्षेत्रहरू (गुफा, खोला, नदी, ताल, पोखरी आदि) को परिचय (प्राचीनता, सांस्कृतिक, तथा धार्मिक महŒव) • स्थानीय सांस्कृतिक ग्रामको परिचय र यसको महŒव पर्यटन व्यवसाय र यसको आर्थिक प्रभाव	लेख्न र भन्न लगाउने । • स्थानीय पर्यटनका क्षेत्रहरू (गुफा, खोला, नदी, ताल, पोखरी,........ आदि) को प्राचिनता, सांस्कृतिक, तथा धार्मिक महŒव सहित परिचय प्रदान गर्न क्षेत्र भ्रमण गराई जानकारी गराउने • स्थानीय सांस्कृतिक ग्रामको बारेमा गाउँपालिकाले निर्माण गरको अवधारणा सहित परिचय र यसको महŒव प्रदान गर्ने • पर्यटन व्यवसायले पारेको सामाजिक तथा आर्थिक प्रभाव बरेमा छलफल गर्ने र निस्कर्ष प्रस्तुत गर्ने	• स्थानीय पर्यटनका क्षेत्रहरूको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय सांस्कृतिक ग्रामको परिचय र यसको महŒव बताउन लगाउने	
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ र जैविक	• विपद् र विपद् व्यवस्थापनका उपायहरू । • सूचना प्रविधि र	• प्राकृतिक विपद्को परिचय दिन । • प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापनका	• प्राकृतिक विपद्को परिचय (भूकम्प, बाढी पहिरो, खडेरी, सर्पदंश ..... आदि) ।	• प्राकृतिक विपद्को परिचय दिदै विभिन्न प्रकारका विपद्हरूको जानकारी दिने । • भइपरी आउने प्राकृतिक	• प्राकृतिक विपद्बाट बच्ने उपायहरू अभ्यास गरी देखाउन लगाउने ।	२५

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
विविधता	सिकाइमा यसको प्रयोग । • रिसका बेफाइदा	स्थानीय उपायहरूबारे बताउन • सूचना प्रविधिको परिचय दिन । • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगले पारेको सकारात्मक प्रभावहरू भन्न । • रिसबाट हुने हानी बताउन ।	• प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापनका स्थानीय उपायहरू । • सूचना प्रविधिको परिचय । • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग र महŒव । • रिस र यसको व्यवस्थापन गर्ने उपाय ।	विपद्बाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी गराउँदै ती उपायहरूको अभ्यास समेत गराउने । • प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापनमा अवलम्वन गरिने स्थानीय उपायहरूको बारेमा छलफल गर्ने । • सूचना प्रविधिको परिचय दिँदै वर्तमानमा सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोगले मानवीय कार्यमा पुऱ्याएको सहयोगलाई बुझाउने । • सूचना प्रविधिको प्रयोग र पहुँच विस्तारमा स्थानीय निकायको प्रयासबारे स्थानीय तहका व्यक्तिहरूसँगको छलफल सञ्चालन गर्ने । • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग र महŒव लाई विभिन्न प्रयोग गरी देखाउने	• प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापनमा अवलम्बन गरिने स्थानीय उपायहरूको बारेमा भन्न लगाउने । • सूचना प्रविधिको बारेमा लेख्न लगाउने। • सूचना प्रविधिको पहुँच विस्तारमा स्थानीय तहले चालेका कदमहरूको बारेमा भन्न लगाउने। • सिकाइमा सूचना प्रविधिले पुऱ्याएको सहयोग लेख्न लगाउने । • वर्तमान समयमा विद्यालयले सिकाइमा प्रयोग गरेको सूचना	

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				। • email, internet, viber, imo, messenger .... बारे जानकारी दिने । • रिसबाट हुने हानीबारे विभिन्न नैतिक कथाहरू सुनाउने ।	प्रविधिको बारेमा भन्न लगाउने । • रिसबाट के हानी हुन्छ ? भन ।	
	जैविक विविधता • जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको परिचय र संरक्षणका उपायहरू ।	• स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय दिन • जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको परिचय दिन • जलीय तथा स्थालीय जीवहरूको संरक्षणका उपायहरू खोजी गरी लेख्न । • गाउँपालिकाले जैविक विविधताको संरक्षणमा गरेका पहलहरू बताउन ।	• स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय (नदी, ताल, पोखरी, धारा, कुवा, मुहान आदि) । • पानीका स्रोतहरू जलीय जीवहरूको संरक्षणमा स्थानीय प्रविधि । • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जीवजन्तु तथा चरा चुरुङ्गीहरूको संरक्षणमा स्थानीय तहले गरेका कार्यहरू	• स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय (नदी, ताल, पोखरी, धारा, कुवा, मुहान ....आदि) सहित महŒव लाई समेत प्रस्तुत गर्ने र विद्यार्थीलाई समेत आफ्ना विचार राख्ने अवसर प्रदान गर्ने । • जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको परिचय प्रस्तुत गर्दै तिनीहरूको महŒव बताउने • गाउँपालिकाले जैविक विविधता संरक्षणमा गरेका कार्य तथा नीतिगत पक्षको	• स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय दिई कुनै दुईवटा पानीका स्रोतको बारेमा लेख्न लगाउने । • पानीका स्रोतहरू संरक्षणमा स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिएका स्थानीय प्रविधिको प्रयोग बारेमा संक्षिप्त परिचय दिन लगाउने।	१२

कक्षा ४						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			• जैविक विविधताको संरक्षणमा स्थानीय तहले निर्माण गरेका नीतिगत कार्यहरू	छलफल गर्ने	• जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको परिचय दिन लगाउने . • जलीय तथा स्थलीय जीवहरूको संरक्षणका उपायहरू खोजी गरी लेख्न लगाउने । • जैविक विविधताको संरक्षणमा गरेका पहलहरू बताउन लगाउने ।	

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हरिनास गाउँपालिका	• हरिनास गाउँपालिकाका योजना तथा कार्यक्रमहरू • गाउँपालिकाका	• गाउँपालिकाका योजना तथा कार्यक्रमहरूको परिचय दिन । • गाउँपालिकाका	• गाउँपालिकाका योजनाहरू (लघु विकास योजना, गुरु योजना .... आदि) तथा कार्यक्रमहरू (सामाजिक, शैक्षिक .... आदि) को	• गाउँपालिकाका योजनाहरू (लघु विकास योजना, गुरु योजना.......... आदि) को बारेमा गाउँपालिकाका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल	• गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालित योजनाहरूमध्ये कुनै एकको परिचय दिन लगाउने ।	१३

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	गतिविधि	योजना तथा कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्न । • गाउँपालिकाका सामाजिक संघ संस्था (आमा समूह, क्लब....आदि) का गतिविधिको परिचय दिन । • सामाजिक गतिविधिले समाजमा ल्याएको परिवर्तन भन्न ।	परिचय । • योजना तथा कार्यक्रमहरूको महŒव । • गाउँपालिकाद्वारा संचालित सामाजिक गतिविधिहरू । • सामाजिक गतिविधि र सामाजिक परिवर्तन ।	आयोजना गर्ने । • गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमहरू (सामाजिक, शैक्षिक......... आदि) को परिचय र विश्लेषण गर्ने । • गाउँपालिकाद्वारा संचालित योजना तथा कार्यक्रमहरूको महŒवको जानकारी गराउने । • सामाजिक संघसंस्थाका गतिविधिमा आधारित कार्यक्रमहरूले सामाजिक परिवर्तनमा खेलेको भूमिका तथा प्रभावको बरेमा छलफल गर्ने र विद्यार्थी आफैले अनुभव गरेका र देखेका परिवर्तनको बारेमा कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	• गाउँपालिकाद्वारा संचालित कार्यक्रमहरूमध्ये सामाजिक कार्यक्रमको परिचय दिँदै सूची तयार गर्न लगाउने । • गाउँपालिकाद्वारा संचालित योजना तथा कार्यक्रमहरूको महŒव प्रस्तुत गर्न लगाउने । • सामाजिक संघसंस्थाका गतिविधिमा आधारित कार्यक्रमहरूले सामाजिक परिवर्तनमा खेलेको भूमिका लेख्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
स्थानीय सम्पदा	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदाको	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदाको	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदा (मठ, मन्दिर, गुम्बा, गजेन्द्रमोक्ष	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदा (मठ, मन्दिर, गुम्बा, चर्च, गजेन्द्रमोक्ष धाम	• ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदाको प्राचीनताको विवरण सहित परिचय	२०

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	परिचय • विभिन्न देवी देवताहरूको जातजातिगत पूजापाठ विधिको संक्षिप्त परिचय • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरू	परिचय दिन । • धार्मिक सम्पदाको प्राचीन तथा ऐतिहासिक महŒव बताउन । • विभिन्न देवी देवताहरूको पूजापाठ विधिको संक्षिप्त परिचय दिन। • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरूको सूची तयार गर्न ।	धाम......... आदि) को परिचय । • विभिन्न देवी देवताहरूको जातजातिगत पूजा पाठ विधिको संक्षिप्त परिचय । • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरू (वैशाखे सक्रान्ति, साउने सक्रान्ति, जनै पूर्णिमा, दशैँ, तिहार, छठ............. आदि) ।	.... आदि) को अध्ययन भ्रमण गराई निर्माण समय, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महŒव आदिको विवरण सहित परिचय गराउने । • स्थानीय स्तरमा स्थापित शक्तिपीठ एवम् विभिन्न देवी देवताहरूको दैनिक रूपमा तथा विशेष समयमा गरिने जातजातिगत पूजा पाठ विधिको संक्षिप्त परिचय दिने र लेख्न लगाउने । • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरू (वैशाखे सक्रान्ति, साउने सक्रान्ति, जनैपूर्णिमा, दशैँ, तिहार, छठ .. आदि) को बारेमा शिक्षकले कक्षामा बताउने साथै विशेष चाडपर्व सम्बन्धी विद्यार्थीका आफ्ना	दिन लगाउने । • स्थानीय स्तरमा स्थापित शक्तिपीठमा विशेष समयमा गरिने पूजापाठ विधिको संक्षिप्त परिचय लेख्न लगाउने । • स्थानीय रूपमा मनाइने चाडपर्वहरूको सूची तयार गर्न लगाउने ।	

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				अनुभवहरू साटासाट गर्ने अवसर प्रदान गर्ने ।		
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• चिठी लेखन • तमसुक लेखन • निवेदन लेखन • सिफारिस लेखन	• साथीलाई चिठी लेख्न • व्यवसायिक चिठी लेख्न • तमसुक लेखनका स्थानीय तथा नीतिगत तरिका बताउन • स्थानीय सम्पदा संरक्षण गर्नका लागि गाउँपलिकालाई निवेदन लेख्न	• व्यवसायिक चिठी • तमसुक लेखनका स्थानीय तथा नीतिगत तरिका • स्थानीय सम्पदा संरक्षण गर्नका लागि गाउँपालिकालाई निवेदन	• साथीलाई चिठी लेखनका तरिकाहरू प्रस्तुत गरी अभ्यास गराउने • व्यवसायिक चिठी लेखनका स्थानीय अभ्यास तथा प्रचलनहरूको परिचय सहित चिठीका ढाँचा प्रस्तुत गर्ने • तमसुक लेखनका स्थानीय तथा नीतिगत तरिकाहरू • स्थानीय सम्पदा संरक्षण गर्नका लागि गाउँपालिकालाई निवेदन तथा कुनै सिफारिस लेख्ने ढाँचा	• कुनै विषयमा साथीलाई चिठी लेख्न लगाउने • व्यवसायिक रूपले आफ्नो व्यवसायको लागि आवश्यक सामग्रीको माग गर्दै चिठी लेख्न लगाउने • तमसुक लेखनका स्थानीय तथा नीतिगत तरिकाहरू भन्न लगाउने र नमूना लेख्न लगाउने • स्थानीय सम्पदा संरक्षण गर्नका लागि गाउँपालिकालाई निवेदन लेख्न लगाउने । • कुनै सिफारिस लेख्न लगाउने ।	२५

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तु • दुना, टपरी निर्माण • सिलाइ बुनाइ	• स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तुको परिचय दिन • बाँसबाट निर्मित सामग्रीको परिचय दिन • साल वा कटुसको पातबाट दुना, टपरी निर्माण गरी प्रदर्शन गर्न • दुना, टपरी निर्माण र बिक्रीवितरणले आयआर्जनमा पार्ने सकारात्मक प्रभाव बताउन • सिलाइ बुनाइ गरी वस्तु निर्माण गर्न	• स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तुको परिचय • बाँसबाट निर्मित सामग्रीको परिचय • पातबाट दुना, टपरी निर्माण • दुना, टपरी निर्माण र बिक्रीवितरणले आयआर्जनमा पार्ने प्रभाव • सिलाइ बुनाइ गरी वस्तु निर्माण	• स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तुको परिचय दिन ती क्षेत्रमा काम गरेका र सिप भएका व्यक्तिहरूबाट कक्षा सञ्चालन गर्ने । • बाँसबाट निर्मित सामग्रीको परिचय • पातबाट दुना, टपरी निर्माण गरी प्रदर्शन गर्न दुना, टपरी निर्माण र बिक्रीवितरणले आयआर्जनमा गर्ने सकारात्मक प्रभाव बारेमा छलफल । • सिलाइ बुनाइ गरी वस्तु निर्माण गर्न सिकाउने र त्यस्ता सिप भएका उद्यमीलाई कक्षामा ल्याएर सिकाउन लगाउने ।	• स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने वस्तुको परिचय दिन लगाउने • सालको पातबाट दुना, टपरी निर्माण गरी प्रदर्शन गर्न लगाउने • दुना, टपरी निर्माण र बिक्री वितरणले आयआर्जनमा पार्ने सकारात्मक प्रभाव बारेमा लेख्न र भन्न लगाउने • सिलाइ बुनाइको प्रयोगात्मक नमूना देखाऊ ।	१५
शिक्षा, अनुशासन,	• मानवीय कर्तव्य र अधिकार	• अधिकार र कर्तव्यको परिचय	**मानवीय कर्तव्य र अधिकार**	• बालबालिकाको कर्तव्य र अधिकारलाई प्रस्ट पार्ने	• अधिकार र कर्तव्यको परिचय दिन लगाउने	१५

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
खेलकुद र स्वास्थ्य	• योगका चरण र महŒव • योगको शास्त्रीय मान्यता • स्थानीय उपचार पद्धति	दिन • योगको परिचय र यसका चरणहरू बताउन । • योगको शास्त्रीय मान्यताहरू भन्न । • स्थानीय ज्ञानमा आधारित उपचार पद्धतिको परिचय दिन ।	• वैयक्तिक कर्तव्य • पारिवारिक कर्तव्य • अधिकार **स्वास्थ्य** • योगको परिचय, योगका चरणहरू र महŒव । • अष्टाङ्ग योगको आध्यात्मिक तथा शास्त्रीय आधारहरू • स्थानीय ज्ञानमा आधारित उपचार पद्धतिहरूको परिचय र महŒव ।	वृत्तचित्र तयार गरी प्रस्तुत गर्ने । • विज्ञ व्यक्तिबाट योगको परिचय र यसका चरणहरूको जानकारी र अभ्यास गराउने । • योग साधनाले शारीरिक स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने मद्दत र मानसिक स्वास्थ्यको क्षेत्रमा पुऱ्याउने योगदान बताउने • अष्टाङ्ग योगको आध्यात्मिक तथा शास्त्रीय आधारहरू टिपोट गरी बताउने । • स्थानीय क्षेत्रमा प्रचलित उपचार पद्धतिहरूको परिचय र यसको मनोवैज्ञानिक प्रभावबारे परिचय प्रस्तुत गर्ने ।	• योगको परिचय दिन लगाउने • योगका चरणहरू लेख्न लगाउने । • योगका शास्त्रीय आधारहरू भन्न लगाउने । • स्थानीय ज्ञानमा आधारित उपचार पद्धतिमध्ये कुनै एकको परिचय दिन लगाउने ।	
पर्यटन	• स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय र विशेषता बताउन	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू साहसिक खेलका स्थान र खेलहरू,	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू साहसिक खेलका स्थान र खेलहरू, दृश्यावलोकन	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय र विशेषता बताउन	१५

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• होमस्टे • स्थानीय पदमार्गको विकास र अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटन क्षेत्रहरू	• होमस्टेको सञ्चालनमा स्थानीय निकायको भूमिका बताउन • स्थानीय पदमार्गले अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनको प्रभाव भन्न • पर्यटनलाई सहयोग गर्ने क्षेत्रहरूको परिचय बताउन	दृश्यावलोकन सांस्कृतिक बस्तीहरू • होमस्टेको माध्यमबाट पर्यटनको विकास, प्रर्बद्धन, व्यवस्थापन गर्न स्थानीय निकायद्वारा सञ्चालित गतिविधिहरू • स्थानीय पदमार्गको विकास र अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटन • पर्यटनलाई सहयोग गर्ने क्षेत्रहरू (सांस्कृतिक ग्राम , होटल, रिसोर्ट तथा अन्य संस्थाहरूको स्थानीय परिचय र तथ्याङ्क	सांस्कृतिक बस्तीहरू आदिको बारेमा वृहत जानकारी सहितको विषयवस्तु प्रस्तुत गर्ने र पर्यटनलाई सहयोग गर्ने क्षेत्रहरू (सांस्कृतिक ग्राम , होटल, रिसोर्ट तथा अन्य संस्था हरूको स्थानीय तथ्याङ्क समेत प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने • ग्रामीण भेगमा होमस्टेको माध्यमबाट पर्यटनको विकास, प्रर्बद्धन, व्यवस्थापन गर्न स्थानीय निकायद्वारा संचालित गतिविधिहरू र त्यसबाट पर्यटन व्यवसायमा परेको प्रभाव बारेमा छलफल गर्ने • स्थानीय पदमार्गको विकास र अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनको प्रभाव विश्लेशण	लगाउने । • होमस्टेको सञ्चालनमा स्थानीय निकायको भूमिका भन्न लगाउने । • स्थानीय पदमार्गले अन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनको प्रभाव भन्न लगाउने । • पर्यटनलाई सहयोग गर्ने क्षेत्रहरूको परिचय बताउन लगाउने ।	

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				गर्ने		
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ	• आधुनिक सूचना र प्रविधि • प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद्को पहिचान र बच्ने उपाय • आत्मनिर्भर हुने उपाय ।	• आधुनिक सूचना र प्रविधिको आवश्यकता र महŒव बताउन • भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबानको बारेमा बताउन • आत्मनिर्भर रहनाले हुने फाइदाबारे जानकारी ।	• आधुनिक सूचना प्रविधिको परिचय, आवश्यकता, महŒव र शिक्षामा प्रयोग • वर्षाको बेला वाढीले हुने भूक्षय, वनजङ्गल नहुँदा पहिरो जाने, गलत संरचनाको कारण हुने डुबानको परिचय र असर • आत्मनिर्भर कुन कुन कुरामा बन्न सकिन्छ र त	• आधुनिक सूचना प्रविधिको परिचय सहित यसको शैक्षिक महŒव र प्रयोग सम्बन्धमा • प्रविधिका जानकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने • भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबान संभावित स्थानीय स्थानहरूको प्रत्यक्ष भ्रमण गराई त्यसबारे परिचय दिने। • स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक प्रकोपहरूको सूची बनाई त्यसले पारेको असरबारे छलफल तथा पत्रपत्रिका लगायतका सूचनाको स्रोतहरूबारे प्रस्तुति दिने ।	• आधुनिक सूचना प्रविधिको महŒव र शैक्षिक प्रयोगबारे लेख्न लगाउने • स्थानीय लोपोन्मुख क्षेत्रको परिचय दिन लगाउने • भूक्षय, पहिरो, वाढी तथा डुबानका बारेमा छोटो वर्णन गर्न लगाउने • प्रकोपका कारण निम्तिने असरहरूको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२५
	जैविक विविधता • जैविक	• जैविक विविधताको ह्रास हुनुका	• जैविक विविधताको ह्रास र कारणहरू	• जैविक विविधता भनेको एउटै क्षेत्रमा पाइने	• जैविक विविधताको ह्रास र कारणहरू के के हुन्	

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	विविधताको ह्रास • जैविक विविधता संरक्षण र आवश्यकता	कारणहरू बताउन • जैविक विविधता संरक्षणका आवश्यकता बताउन	• वनजङ्गल फडानी • दुषित पानीका स्रोतहरू • दुषित बातावरण • जैविक विविधताको संरक्षण र आवश्यकता	जीवनका विविधताको नाम हो । यसमा जलीय तथा स्थलीय जीवनका सम्पूर्ण समूहहरू समावेस हुन्छन् । यी समुहहरू वातावरणीय तथा मानवीय प्रकोपका कारण नष्ट र ह्रास हुँदै गैरहेका छन् । यस्तो हुनुमा वनजङ्गल विनाश, दुषित पानी तथा दुषित वातावरण जस्ता कारणले विविधतामा समस्या सिर्जना हुँदै गैरहेको छ भनी हाम्रो वरपर हुने यस्ता क्रियाकलापको बारेमा जानकारी गराई नियन्त्रणका उपायहरू समेत बताउने • जैविक विविधताको संरक्षणमा स्थानीय निकायले र समुदायले गरेका प्रयत्नहरूको छलफलसँगै जैविक विविधताको संरक्षण र यसको आवश्यकताका	भनी सोध्ने र लेख्न लगाउने । • जैविक विविधता संरक्षण गर्नु किन आवश्यक छ भन्ने बारेमा कक्षामा विद्यार्थीलाई आफ्नो धारणा राख्न लगाउने ।	

कक्षा ५						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				बारेमा बताउने		

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हरिनास गाउँपालिका	• हरिनास गाउँपालिकाको प्रशासनिक संरचना • विकासका गतिविधि	• हरिनास गाउँपालिका अन्तर्गतका प्रशासनिक एकाइहरूको परिचय दिन ।	• हरिनास गाउँपालिकाको प्रशासनिक परिचय • गाउँपालिकाको प्रशासनिक तथा राजनीतिक एकाइहरूको	• हरिनास गाउँपालिकाको कार्यालय र वडा कार्यालयको अध्ययन भ्रमण गराई गाउँपालिकाको राजनीतिक तथा प्रशासनिक एकाइहरूको संरचना र कार्यहरूको बारेमा परिचय दिने ।	• हरिनास गाउँपालिका अन्तर्गत प्रशासनिक एकाइहरूको परिचय दिन लगाउने । • गाउँपालिकाले	१३

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• जातजातिगत जनसंख्या	• गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालित विकासका कार्यहरूको सूची तयार गर्न । • गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरूको जनसंख्या बताउन ।	संरचना र कार्य • गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालित लघु तथा दीर्घकालीन विकास कार्यक्रमहरू (सडक निर्माण, विद्युतीकरण पदमार्ग, पार्क निर्माण ..... आदि) । • गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरूको परिचय (जातिगत पेशा, जातिगत विशेषता, आर्थिक/शैक्षिक अवस्था, जनसंख्या ..... आदि) • गाउँपालिकाको जातिगत जनसंख्याको वितरणलाई उल्लेख गरिएको नक्सा ।	• गाउँपालिकाको संरचना र कार्य क्षेत्राधिकार सम्बन्धमा न्याय क्षेत्रमा कार्यरत् तथा कार्य गरिरहेका व्यक्तिहरूसँग छलफल आयोजना गर्ने । • गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालित विकासका गतिविधिहरूको परिचय गराउने । • गाउँपालिकाद्वारा योजनाबद्ध रूपमा अगाडि बढाइएका लघु विकास तथा दीर्घकालीन विकास योजना र कार्यक्रमहरूको जानकारी प्रदान गर्न जनप्रतिनिधिहरूसँग छलफल सञ्चालन गरी टिपोट गर्न लगाउने। • गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने जातजातिको पेशागत, जातिगत विशेषता, आर्थिक अवस्था, शैक्षिक अवस्था जस्ता विशेषताहरू सहितको विवरण प्रस्तुत गरी परिचय दिने र विद्यार्थीलाई आफ्ना अनुभवहरूलाई समेत समावेश गर्ने अवसर प्रदान गर्ने ।	सञ्चालन गरेका लघु तथा दीर्घकालीन विकास योजना तथा कार्यक्रमको सूची तयार गर्न लगाउने । • स्थानीय गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जातजातिको सूची तयार गर्न लगाउने । • गाउँपालिका अन्तर्गत बसोबास गर्ने जातजातिको जनसंख्यालाई संख्यागत रूपमा भन्न र लेख्न लगाउने, • गाउँपालिकाको नक्सामा जातिगत वितरणको अवस्थालाई भर्न र	

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				• गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जातजातिको (बसाइको अवस्थालाई नक्सामा देखाउने) अवस्था, वितरण र जनसंख्याको अवस्थालाई जनगणना २०६८ अनुसारको विवरण प्रस्तुत गरी टिपोट गर्न र भन्न लगाउने । • जातिगत जनसंख्याको वितरणको अवस्थालाई नक्सा निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	प्रस्तुत गर्न लगाउने।	
स्थानीय सम्पदा	• सांस्कृतिक अभ्यासको परिचय दिन • स्थानीय सांस्कृतिक मेला, उत्सव र परिचय • जातजातिका सांस्कृतिक झलक र परम्पराहरू • पुरातात्विक महŒव का	• सांस्कृतिक अभ्यासको परिचय दिन • स्थानीय सांस्कृतिक एवम् परम्परागत मेला, उत्सवको परिचय दिन । • स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातिका सांस्कृतिक झलक र परम्पराहरूको बारेमा	**लोक संस्कृति** • जातिगत र सेवापरक सांस्कृतिक अभ्यासहरू (पितृस्मृतिमा धारो, पाटीपौवा, बाटोमा पानीको घैंटो राख्ने, किंवदन्ती ......आदि) • विभिन्न स्थानीय सांस्कृतिक परम्परा (जन्म, विवाह, मृत्यु .... सम्बन्धी परम्परा आदि), परम्परामा आधारित	**लोक संस्कृति** • स्थानीय संस्कृतिमा आधारित एवम् परम्परागत भेला, उत्सव, प्रतियोगिताहरूको परिचय प्रस्तुत गर्दै तिनीहरूको महŒव र सामाजिक सम्बन्धमा पार्ने सकारात्मक प्रभावबारे बुँदा टिपोट गरी प्रस्तुत गर्ने । • विभिन्न प्रतियोगिताहरूको धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्बन्ध खोजी गर्न लगाई कक्षाका प्रस्तुत गर्न	• सांस्कृतिक अभ्यासको परिचय दिन लगाउने । • स्थानीय संस्कृतिमा आधारित मेला र प्रतियोगिताको परिचय दिन लगाउने। • स्थानीय जातजातिको संस्कृतिमा आधारित झलक र परम्पराको	२०

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	क्षेत्रहरूको परिचय • स्थानीय भाषा र भाषिक वर्गीकरण	बताउन । • स्थानीय सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक महŒव का क्षेत्रहरू मठ, मन्दिर, गुम्बा, दरबार, कोट आदिको परिचय दिन । • स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषा र भाषा समूहको परिचय दिन ।	मेलाहरू तथा प्रतियोगिता (तारो हान्ने, लुठो तान्ने, ... आदि) को परिचय, महŒव र संरक्षण । **जातजातिगत अभ्यास** • स्थानीय संस्कृतिमा आधारित विभिन्न जातजातिगत झलकहरू (कला, नृत्य, ... आदि), परम्पराहरू (चाड, सामाजिक सम्वन्ध, ... आदि) । **स्थानीय ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक सम्पदा** • स्थानीय क्षेत्रका ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महŒवका	लगाउने। • स्थानीय संस्कृतिमा आधारित भेला, उत्सव र प्रतियोगिताको सामाजिक महŒव र यसको संरक्षणको आवश्यकता बारेमा जानकारी गराउने । **जातजातिगत अभ्यास** • स्थानीय जातजातिका सांस्कृतिक झलक र परम्पराहरूलाई प्रदर्शन गरिएका कार्यक्रमहरूका विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराई त्यसको महŒव बताउने । **स्थानीय ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक सम्पदा** • स्थानीय क्षेत्रका महŒव पूर्ण पुरातात्विक स्थलहरूको अध्ययन भ्रमण गराई तिनीहरूको परिचय गराउने । **भाषिक सम्पदा** • स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषाको	बारेमा लेख्न लगाउने । • अनुसन्धान गराउने । • स्थानीय क्षेत्रका पुरातात्विक सम्पदाको सूची तयार गरी परिचय दिन लगाउने । • स्थानीय मातृभाषा (आफू बोल्ने भाषा) को भाषा परिवारको परिचय लेख्न लगाउने ।	

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			क्षेत्रहरू (मठ, मन्दिर, गुम्बा, दरबार ..... आदि) को महŒवको परिचय । **भाषिक सम्पदा** • स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषा (मगर, नेपाली... आदि) को भाषिक सम्बन्ध र भाषिक समूहको वर्गीकरण ।	परिचय सहित ती भाषा समूहको वर्गीकरणका सामान्य आधारहरूको जानकारी सहित कुन भाषा समूहमा पर्दछन् जानकारी दिने ।		
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• शिलालेख • ताम्रपत्र लेख • लालमोहर	• शिलालेखको परिचय दिन । • ताम्रपत्रको परिचय र महŒव बताउन । • लालमोहरको परिचय दिन	**परम्परागत अभ्यास** • शिलालेखको परिचय र यसको परम्परागत महŒव ताम्रपत्रको परिचय र यसको परम्परागत महŒव • स्थानीय क्षेत्रमा आर्थिक लेनदेनमा तमसुकको प्रयोग र महŒव आालमदेवीको लालमोहरको परिचय	**परम्परागत अभ्यास** • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका शिलालेख, ताम्रपत्र र लालमोहरको परिचय र यसको परम्परागत महŒवको बारेमा स्थानीय साँस्कृतिक क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिहरूसँग छलफल सञ्चालनगरी जानकारी प्रदान गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा आर्थिक लेनदेनमा तमसुकको प्रयोग र महŒवका बारेमा कक्षामा छलफल गर्ने	• शिलालेखको परिचय र यसको परम्परागत महŒव लेख्न र बताउन लगाउने । • ताम्रपत्रको परिचय बताउन लगाउने । • लालमोहरको परिचय बताउन लगाउने	२५

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	उद्यमशीलता • व्यावसायिक कृषि • जडीबुटी खेती • तरकारी तथा फलफूल खेती	• व्यवसायिक कृषिको परिचय दिन • स्थानीय क्षेत्रमा गरिने जडीबुटी खेतीका आधारभूत पक्षहरूको परिचय दिन • तरकारी तथा फलफूलको नर्सरी व्यवस्थापनको परिचय दिन	• व्यावसायिक तरकारी खेती, पुष्प खेती, मौरी पालन ...... आदि सम्बन्धी जानकारी • जडीबुटी खेती र यसका आधारभूत पक्षहरूको परिचय • तरकारी तथा फलफूल खेती र यसको नर्सरी व्यवस्थापनका लागि चाहिने पूर्वाधार, प्राविधिक ज्ञान, सुरक्षाका उपाय	• व्यावसायिक कृषिको परिचय दिई विभिन्न प्रकारका व्यवसायिक बालीहरूको उत्पादन कसरी गरिन्छ त्यस सम्वन्धमा कृषि विज्ञहरूसँगको छलफलबाट जानकारी गराउनुको साथै विद्यालयबाट पायक पर्ने कृषि फारामहरूको अवलोकन भ्रमण गराई जानकारी गराउने । • व्यावसायिक पुष्प खेती, मौरी पालन ..... आदिका लागि चाहिने पूर्वाधार, प्राविधिक ज्ञान, सुरक्षाका उपाय, त्यसबाट हुने आर्थिक तथा सामाजिक फाइदाहरूको बारेमा विज्ञसँग कक्षा छलफल सञ्चालन गर्ने । • स्थानीय क्षेत्रमा गरिने जडीबुटी खेतीको आधारभूत पक्षहरूको परिचय (हावापानी, माटो सिंचाई .... आदि) • तरकारी तथा फलफूल खेती र यसको नर्सरी व्यवस्थापन सम्बन्धी	• व्यवसायिक कृषिको परिचय दिन लगाउने । • स्थानीय कृषि उत्पादन पुष्प खेती र मौरी पालनले आर्थिक क्षेत्रमा पुऱ्याउने फाइदाहरूलाई लेख्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा गरिने जडीबुटी खेतीको आधारभूत पक्षहरूको परिचय दिन प्रस्तुत गर्न लगाउने । • तरकारी तथा फलफूलको नर्सरी व्यवस्थापनको परिचय दिन लगाउने ।	

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				स्थानीय विज्ञ व्यक्तिहरूको फर्म अवलोकन गरी जानकारी दिने • नर्सरी व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रयोगात्मक कक्षा सञ्चालनगरी अवलोकन गर्ने	• स्थानीय कृषि फर्मको अवलोकन गराई अनुसन्धान रिपोर्ट तयार गर्न लगाउने ।	
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण गरिने सामग्री	• स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी सामग्री निर्माण गर्न	• स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण गरिने सामग्री • बाँसबाट निर्मित सामग्री (डोको बुन्ने, मोडा बुन्ने .... आदि) • पातको दुना, टपरी ....आदि निर्माण विधि र बजार व्यवस्थापन • स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी मादल बनाउने तथा डोरी तथा धागो प्रयोग गरी माछा मर्ने जाल बुन्ने तरिका तथा विधि	• स्थानीय उद्यमी तथा विज्ञ व्यक्तिहरूबाट स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण गरिने सामग्री बारेमा सिप विकास गर्ने गरी कक्षा सञ्चालन गर्ने • बाँसबाट निर्मित सामग्री (डोको बुन्ने, मोडा बुन्ने .... आदि) • सालको पातको दुना, टपरी,.......... आदि निर्माण विधि र बजार व्यवस्थापन • मादल बनाउने तथा डोरी तथा धागो प्रयोग गरी माछा मार्ने जाल बुन्ने तरिका तथा विधि बताई अभ्यास समेत गराउने	• स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी सामग्री निर्माण गर्न लगाउने । • स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी मादल निर्माण गर्ने विधि बताउन लगाउने • माछा मार्ने जाल निर्माण गर्ने तरिका तयार गरी देखाउन लगाउने	१५

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
शिक्षा, अनुशासन, खेलकुद र स्वास्थ्य	• योग • अनुशासित व्यक्ति	• योगका विभिन्न चरणहरू र त्यस अन्तर्गतका योग मुद्राहरूको प्रदर्शन गर्न • परम्परागत राम्रा र उपयोगी व्यवहार अनुशरण गर्न	• योगका विभिन्न चरणहरूको नाम र अभ्यास गर्ने तरिकाको वर्णन • अनुशासित व्यक्तिका आचरण र व्यवहारहरू	• विभिन्न योगहरूको नाम सहित अभ्यास गर्ने तरिकाबारे भिडियो प्रस्तुत गर्ने, आसन लगायत योगहरूको नाम र अभ्यास • स्थानीय योग गुरुबाट योग तथा आसन सम्बन्धी अभ्यास गराउने । • अनुशासित व्यक्तिका आचरण र व्यवहारहरूको सूची सहित वर्णन गर्ने	• बसेर, उठेर वा सुतेर गर्ने कुनै २।२ वटा आसन गरेर देखाउन लगाउने । • कुनै एउटा योग तथा आसनको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । • बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	१५
पर्यटन	• पर्यटकीय क्षेत्रहरूको महŒव, हरित विद्यालय र अन्तर विद्यालय भ्रमण	• पर्यटकीय क्षेत्रहरूको महŒव बताउन • अन्तर विद्यालय भ्रमणको महŒव बताउन	• पर्यटकीय क्षेत्र -मन्दिर, गुम्बा, झरना, भ्रमण क्षेत्रका महŒव, हरित विद्यालय निर्माण गर्न विद्यालय भित्र वृक्षारोपण बगैँचा तथा बालउद्यान निर्माणमा विद्यार्थीको सहभागितामा जोड दिने	• पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूचि बनाई सो क्षेत्रको महŒवबारे वर्णन गरी छलफल गर्ने । • हरित विद्यालय निर्माण गर्न विद्यालय भित्र वृक्षारोपण बगैचा तथा बाल उद्यान निर्माणमा विद्यार्थीको सहभागितामा जोड दिने • अन्तर विद्यालय भ्रमण गराई अनुभवहरू आदानप्रदान गर्ने अवसर प्रदान गर्ने	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको वर्गीकरण गर्न र लेख्न लगाउन। • अन्तर विद्यालय भ्रमणको महŒव बताउन लगाउने । • विद्यार्थीलाई कुनै विद्यालयको भ्रमण गराई भ्रमण प्रतिवेदन गर्न	१५

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
					लगाउने ।	
व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ र जैविक विविधता	• प्रकोप तथा विपद्को पहिचान र बच्ने उपाय • सूचना र प्रविधिको शैक्षिक प्रयोग • समालोचनात्मक सिप	• प्राकृतिक तथा मानवीय गतिविधिका कारण हुने प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनबारे बताउन • सूचना र प्रविधिको शैक्षिक प्रयोग बताउन • कुनै कुराको असल र खराब पक्ष बताउन	• ● विभिन्न प्रकोपहरूको कारण, असर, क्षति न्यूनीकरण तथा रोकथामका उपायहरू । • सूचना र प्रविधि (इमेल, इन्टरनेट, युटुव, प्रोजेक्टर)को शैक्षिक प्रयोग बारेमा सामग्रीको प्रयोग गरी देखाउने तथा सिकाइमा यसको महŒव • समालोचनात्मक सिपको महŒव र यसको विकासका लागि गर्नुपर्ने उपाय ।	• स्थानीय स्तरमा त्यस्ता विपद्हरू भोगेका मानिसहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने र अनुभव सुन्ने । जस्तै : आगलागी, घर आगलागी, डुबान हुनको मुख्य कारण, रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू । • स्थानीय विज्ञहरूसँग प्रकोप/विपद् सम्बन्धी छलफल गरी त्यसका असर न्यूनीकरणका लागि स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने क्रियाकलापहरूको सूची प्रस्तुत गर्ने। • सुचना र प्रविधि (इमेल, इन्टरनेट, युटुव, प्रोजेक्टर............)को शैक्षिक प्रयोग बारेमा सामग्रीको प्रयोग गरी देखाउने तथा सिकाइमा यसको महŒवबारे छलफल गर्ने • कुनै विषयमा समालोचनात्मक टिप्पणी गर्न लगाउने ।	• मानवीय कारणबाट निम्तिन सक्ने विपद्हरूको सूची तयार पारी प्रस्तुत गर्न लगाउने । • आगालागी, घर आगलानी, डुबानबाट आईपर्न सक्ने खतराहरूलाई कम गर्न हामीले गर्न सक्ने कार्यहरूको सूची वनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । • विभिन्न दुर्घटना, प्रकोप, विपद् आदिको असर न्यूनीकरणका लागि जनचेतना किन आवश्यक छ भन्ने बारेमा परियोजना	२५

कक्षा ६						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
					बनाउन लगाउने । • सूचना र प्रविधिको शैक्षिक प्रयोग बताउन लगाउने । • समालोचनात्मक टिप्पणी गर ।	
	जैविक विविधता • जैविक विविधता र वातावरणीय सन्तुलन	• जैविक विविधता र वातावरणीय सन्तुलन बिचको सम्बन्ध बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगी, किट पतग तथा जनावरहरूको परिचय दिन • किटनासक औषधिको प्रयोगले जैविक विविधतामा पर्ने प्रभाव लेख्न	• जैविक विविधता र वातावरणीय सन्तुलन • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगी (कालिज, सुगा, मैना, काग, चिल, गिद्द,), किट पतंग, भ्यागुता, सर्प, गड्यौँला, माछा, जनावर (बाघ, चितुवा, हाब्रे, घोरल,........आदि) हरू र वातावरण सन्तुलनमा यिनीहरूको महŒव • किटनासक औषधिको प्रयोगले जैविक	• जैविक विविधता र वातावरणीय सन्तुलन बिचको सम्वन्धलाई स्थानीय परिवेशमा आधारित रही जानकारी प्रदान गर्नुको साथै तिनीहरूबिचको अन्तरसम्बन्धसमेत बताउने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चराचुरुंगी (कालिज, सुगा, मैना, काग, चिल, गिद्द,), किट पतङ्ग भ्यागुता, सर्प, गड्यौला, माछा, जनावर (बाघ, चितुवा, हाब्रे, घोरल,........आदि) हरू र वातावरण सन्तुलनमा यिनीहरूको महŒवबारे जानकारी गराउँदै वातावरणीय रूपमा यी पक्षको लोप भएमा वातावरणंमा	• जैविक विविधताको संरक्षणले वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सकिने कुनै ५ पक्षहरू लेख्न लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने किट पतङ्ग तथा अन्य पक्षको परिचय दिन लगाउने • किटनाशक औषधिको प्रयोगले जैविक विविधतामा कसरी प्रभाव पर्दछ	

कक्षा ६						
क्षेत्र	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
			विविधतामा परेको नकारात्मक प्रभाव र रोकथामका उपायहरू	पर्नसक्ने नकारात्मक प्रभाव उल्लेख गरी जानकारी प्रदान गर्ने • किटनाशक औषधिको प्रयोगले जैविक विविधतामा पारेको नकारात्मक प्रभाव र रोकथामका उपायहरू विज्ञ व्यक्तिसँगको छलफल आयोजना गरी जानकारी प्रदान गर्ने	भनी लेख्न र भन्न लगाउने • जैविक विविधता संरक्षण गर्नका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू लेख्न लगाउने	

कक्षा ७						

	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
हरिनास गाउँपालिका	• जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार • गाउँपालिकाका सेवाका क्षेत्रहरू	• जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारहरू भन्न । • गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाका क्षेत्रहरूको सूची तयार गर्न ।	• गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधिहरूको निर्वाचन र जनप्रतिनिधिको समय अवधि । • निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारहरू • वडा विभाजनका कानुनी तथा व्यवहारिक आधार । • गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाहरू (स्वास्थ्य सेवा, न्याय सेवा, पञ्जीकरण, प्रशासनिक...... आदि)	• गाउँपालिकामा जनप्रतिनिधिको निर्वाचन सम्बन्धी कानुनी तथा संवैधानिक प्रक्रिया र जनप्रतिनिधिको समयावधिको बारेमा भएका नीतिगत व्यवस्थाको टिपोट गरी कक्षामा छलफल सञ्चालन गर्ने । • जनताहरूको मतदानबाट निर्वाचित हुने प्रक्रियालाई बताउँदै यसरी निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारलाई स्थानीय शासन सञ्चालन ऐन विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन गर्न लगाई भन्न लगाउने साथै जनप्रतिनिधिहरूको कार्यको आधारमा तुलना गर्न लगाउने । •	• जनप्रतिनिधिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार भन्न लगाउने । • गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाहरूको सूची तयार गर्न लगाउने ।	१३

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• हरिनास गाउँपालिकाको भूबनोट, हावापानी र वनस्पति	• हरिनास गाउँपालिकाको भूबनोट, हावापानी र वनस्पतिको परिचय दिन	• गाउँपालिकाको भूबनोट (मैदान, महाभारत पर्वत, नदी निर्मितमैदान.....आदि) • गाउँपालिकाको हावापानी (उष्ण, समशीतोष्ण, शीतोष्ण ....आदि)	• गाउँपालिकाको भूबनोट (मैदान, महाभारत पर्वत, नदी निर्मित मैदान............आदि)को बारेमा गाउँपालिकाको नक्साको प्रयोग गरी भौगोलिक अवस्थाको बारेमा परिचित गराउने • गाउँपालिकामा पाइने हावापानी (उष्ण, समशीतोष्ण, शीतोष्ण ....आदि) को परिचय प्रदान गर्ने	• गाउँपालिकाको भूवनोट (मैदान, महाभारत पर्वत, नदीनिर्मित मैदान... आदि)को बारेमा गाउँपालिकाको नक्साको प्रयोग गरी भौगोलिक अवस्थाको बारेमा परिचय दिन लगाउने • हरिनास गाउँपालिकाको, हावापानीको परिचय दिन लगाउने • गाउँपालिकामा पाइने हावापानीका प्रकार लेख्न लगाउने	
	• जनसंख्या, जातजाति र भाषा	• गाउँपालिकाको जनसंख्या र जातजातिको जनसंख्या बताउन • स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा र लिपिको बारेमा	• गाउँपालिकाको जनसंख्या र जातजाति • स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा र लिपिको परिचय • स्थानीय भाषा तथा मातृभाषा, भाषाको	• गाउँपालिकाको जनसंख्या तथा स्थानीय जातजातिको जनसांख्यिक अवस्थाको बारेमा गाउँपालिकाले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्कमा आधारित भई प्रस्तुत गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने	• गाउँपालिकाको जनसंख्या र जातजाति संख्या सोध्ने • स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा र लिपिको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने	

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		परिचय दिन • स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने भाषा तथा मातृभाषाको सामाजिक र प्रशासनिक प्रयोगको अवस्था बताउन ।	सामाजिक र प्रशासनिक प्रयोगमा कानुनी आधार, शैक्षिक प्रयोग .... आदि ।	भाषा र लिपिको परिचय प्रदान गर्ने । ती भाषाको सामाजिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा हुने प्रयोगको अवस्था, जटिलता र महŒव समेत बताउने ।	मातृभाषाको स्थानीय प्रशासनिक प्रयोगको अवस्था लेख्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
स्थानीय सम्पदा	• धार्मिक सम्पदा	• स्थानीय क्षेत्रमा मानिने विविध धर्म (हिन्दु, बौद्ध, , ... आदि) को परिचय दिन । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका धार्मिक सम्पदा स्थलको परिचय र महŒव बताउन	• धर्मको परिचय स्थानीय क्षेत्रमा मानिने विभिन्न धर्महरू (हिन्दु, बौद्ध, इसाइ ...... आदि) को परिचय र स्थानीय क्षेत्रमा तिनीहरूको अवस्था । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका धार्मिक सम्पदा स्थलहरू (मठ, मन्दिर, गुम्बा............ आदि)को धार्मिक, ऐतिहासिक महŒव	• स्थानीय क्षेत्रका विभिन्न समुदायले अवलम्बन गर्ने धर्महरू (हिन्दु, बौद्ध, ... आदि) को छुट्टाछुट्टै परिचय दिई तिनीहरूको भिन्नतालाई सामान्य रूपमा प्रस्तुत गर्ने । विद्यार्थीहरूले आफूले अनुभव गरेका धार्मिक विश्वास, मूल्य र मान्यताका आधारमा आफूले मान्ने धर्मको बारेमा लेख्न लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका धार्मिक सम्पदा स्थलहरू	• स्थानीय क्षेत्रमा मानिने धर्महरूमध्ये कुनै दुईको परिचय लेख्न लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका धार्मिक सम्पदा स्थलको परिचय र महŒव बताउन लगाउने ।	२०

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				(गजेन्द्रमोक्ष, दाउन्नेदेवी मन्दिर, गुम्बा, त्रिवेणी धाम .... आदि) को धार्मिक, ऐतिहासिक महŒवको बारेमा स्थानीय प्रबुद्ध व्यक्तिसँग छलफल सञ्चालन गर्ने		
	• ऐतिहासिक सम्पदा	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक सम्पदाको परिचय दिन	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक सम्पदा र सम्पदा स्थलहरू (दरबार, ऐतिहासिक बस्ती .... आदि) को परिचय, ऐतिहासिक महŒव	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक सम्पदा र सम्पदा स्थलहरू (दरबार, ऐतिहासिक बस्ती ....आदि)को ऐतिहासिक महŒवको बारेमा स्थानीय व्यक्तिसँग छलफल सञ्चालन गर्ने	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक सम्पदाको परिचय लेख्न लगाउने	
	• सांस्कृतिक सम्पदा	• स्थानीय संस्कृतिमा आधारित लोक विश्वास, लोककथा र किम्बदन्तीहरूको महŒव बताउन । • स्थानीय कला र	• लोकविश्वास, लोककथा र किम्बदन्तीहरू • स्थानीय कला, संगीत र साहित्यको परिचय र महŒव	• स्थानीय समुदायमा प्रचलित संस्कृतिमा आधारित लोक विश्वासहरू तथा लोककथा र किंवदन्तीहरूको परिचय प्रस्तुत गर्दै सामाजिक जीवनमा ती विषयहरूको	• स्थानीय धार्मिक तथा संस्कृतिमा आधारित लोकविश्वास, लोककथा र किंबदन्तीको महŒव भन्न लगाउने । • स्थानीय कला, साहित्य	

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		संगीतको महŒवसहित परिचय दिन ।		महŒवलाई टिपोट गरी विश्लेषण गर्ने । • स्थानीय क्षेत्रका कला, संगीत (लोक, आधुनिक …… आदि) को परिचय प्रस्तुत गरी महŒवलाई बुझाउने र संरक्षणका उपायहरू खोजी गर्न लगाउने । • स्थानीय साहित्यको बारेमा विशिष्ट व्यक्तिसँग छलफल गरी स्थानीय साहित्यको सामाजिक महŒव बताउने ।	र संगीतको महŒव बताउन लगाउने ।	
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• ब्रत, उपबास र एकान्तबास • संस्कारको परिचय	• ब्रत,उपबास र एकान्तबासको परिचय तथा धार्मिक महŒव बताउन • जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार (जात जातिगत)को परिचय	• ब्रत, उपबास र एकान्तबास परिचय र महŒव • जन्म, विवाह र मृत्यु संस्कार तथा परम्परा	• ब्रत, उपबास र एकान्तबासको परिचय र तथा धार्मिक महŒवबारे स्थानीय विज्ञसँग छलफल सञ्चालनगर्ने • जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार (जात जातिगत)को परिचय	• ब्रत, उपबास र एकान्तबासको परिचय र धार्मिक महŒव बताउन लगाउने । • जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार (जात जातिगत) को परिचय दिन लगाउने	२५

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		दिन		दिन जातजातिगत पण्डित हरूसँग छलफल सञ्चालन गर्ने	।	
	• खाद्य परिकार निर्माण र सेवन	• स्थानीय खाद्य परिकार निर्माण र सेवनको सामाजिक परम्परा बताउन	• खाद्य परिकार र सामाजिक परम्परा	• स्थानीय खाद्य परिकार (बटुक, सेलरोटी, विरम्ला, खिर, दाल भात, खिचडी...... आदि) निर्माण र सेवनको सामाजिक परम्पराको बारेमा कक्षामा छलफल गर्ने	• स्थानीय खाद्य परिकार निर्माण र सेवनको सामाजिक विधि लेख्न र बताउन लगाउने	
	उद्यमशीलता • स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधरित वस्तु • बाँसका सामग्री	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधरित वस्तु उत्पादनका विधि बताउन • बाँसका सामग्री निर्माण, उत्पादन गर्न	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधरित वस्तु (मादल, माछा मार्ने जाल , ... आदि) उत्पादन, भण्डारण र बिक्रीवितरण • काठका सामग्री निर्माण, उत्पादन र बिक्रीवितरण • बाँसका सामग्री निर्माण, उत्पादन र बिक्रीवितरण	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित वस्तु(मादल, माछा मार्ने जाल , ... आदि) उत्पादनका लागि स्थानीय उद्यमीहरूसँग सहकार्य गरी सिपविकास गराउने र विद्यालयले आवश्यक सहयोग गरी सामग्री प्रदर्शनीको व्यवस्था मिलाउने	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित वस्तु उत्पादनका विधि लेख्न र बताउन लगाउने • बाँसका सामग्री निर्माण, उत्पादन गरी प्रदर्शन गर्न लगाउने	३५

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
				• निम्नानुसारका सिपविकासमा आधारित रही स्थानीय विज्ञबाट कक्षा सञ्चालन गर्ने • काठका सामग्री विकास,उत्पादन र विक्रिवितरण • बाँसका सामग्री (डोको, डालो, थुन्से, कुर्ची, टेवल, मोडा ...आदि)को निर्माण, उत्पादन तथा विक्रीवितरण		
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• प्राङ्गारिक कृषि • माछापालन • कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू र सम्भावना • बजार व्यवस्थापन	• प्रांगारिक कृषिको परिचय र महŒव बताउन • माछापालनका प्राविधिक पक्षहरू बताउन • स्थानीय कृषि व्यवसायका सम्भावना र चुनौतीहरू बताउन	• प्राङ्गारिक कृषिको परिचय र महŒव • **माछापालन** (पोखरी निर्माण, पानीको गुण , आहार व्यवस्थापनका तरिका तथा अन्य प्राविधिक नक्शाहरू • स्थानीय व्यावसायिक तरकारी खेती, फलफूल खेती (सुन्तला, नासपाती	• प्राङ्गारिक खेती एउटा समग्र उत्पादन प्रणाली हो जसको मूल आधार कृषि र पशुपालन हो । कृषिजन्य वस्तुहरू जस्तै खाद्यान्न, फलफूल, दूध एवंम् दूधजन्य पदार्थ, मासु, अण्डा, कपासको उत्पादन तथा यी वस्तुहरूको प्रशोधन प्राङ्गारिक	• प्राङ्गारिक कृषिको परिचय र महŒव बताउन लगाउन • माछापालनका प्राबिधिक पक्षहरू बताउन लगाउने • माछापालनका प्राबिधिक पक्षहरू अवलोकन गरी संक्षिप्त रिपोर्ट तयार गर्न लगाउने	१५

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		• स्थानीय कृषि उत्पादनको बजार व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाको भूमिका बताउन ।	.... आदि), पशुपालन, माछापालन, कुखुरापालनका प्राविधिक तथा व्यवसायिक चुनौतीहरू । • स्थानीय कृषि उत्पादनको बजार व्यवस्थापन, गाउँपालिकाको भूमिका, सम्भावना र चुनौतीहरू	पद्धतिबाट गरिन्छ । यसले आफ्नो फार्म भन्दा बाहिरबाट आपूर्ति हुने कृत्रिम कृषि सामाग्रीहरू जसले वातावरण र स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्छ, त्यस्तालाई निरुत्साहित गर्छ र आन्तरिक व्यवस्थापनलाई बढी जोड दिन्छ । प्राङ्गारिक खेतीको मुख्य उद्देश्य भनेको पारिस्थितिक प्रणालीमा सन्तुलन, कम लागतमा गुणस्तरीय खाद्यवस्तु उत्पादन हो । यसरी प्राङ्गारिक कृषिको परिचय र महŒव बताउने • माछापालनको लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत पक्षहरूको अवलोकन गरी संक्षिप्त रिपोर्ट तयार गर्न	• स्थानीय कृषि व्यवसायका सम्भावना र चुनौतीहरू लेख्न लगाउने ।	

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				लगाउने र प्रस्तुत गर्न लगाई रिपोर्टको बारेमा कक्षा छलफल सञ्चालन गर्ने • स्थानीय स्तरमा अवलम्बन गरिएका कृषि व्यवसाय (तरकारी, फलफूल, पशुपालन …… आदि) को सामाजिक, व्यवसायिक र पर्यावरणीय सम्भावना, चुनौतीहरूको बारेमा कक्षामा स-साना समूह बनाई छलफल गर्ने		
शिक्षा, अनुशासन, स्वास्थ्य र खेलकुद	• सामाजिक व्यवहार • अधिकार र कर्तब्य	• सामाजिक शिष्टाचार निर्वाह गर्न • सामाजिक विविधताको सम्मान गर्न • समूहमा काम गर्ने बानीको विकास गर्न • सामाजिक अधिकार र कर्तव्यको पालना गर्न	• सामाजिक शिष्टाचार • अरुको धर्म, संस्कृति र विचारको सम्मान • विभेदरहीत व्यवहार • सामाजिक अधिकार र कर्तव्य •	• सामाजिक शिष्टाचारसँग सम्बन्धित हाम्रा परम्परागत व्यवहार तथा अनुशासनका बारेमा छलफल गर्ने • अरुको धर्म, संस्कृति र विचारको सम्मान गर्न सामाजिक व्यवहार विकास गर्न आवश्यक कार्यहरूको	• सामाजिक शिष्टाचारसँग सम्बन्धित व्यवहारको पालना गर्न लगाउने • सामाजिक विविधताको सम्मान गर्न र समूहमा काम गर्न लगाउने • विविध क्षमता र संस्कृति भएका व्यक्तिहरूसँग मिली हाम्रो सामाजिक	१५

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				परिचय सहित त्यसको प्रभाव समेत समावेश गरी विषयवस्तु प्रस्तुत गर्ने • सामाजिक भिन्नताका आधारमा सबैलाई सम्मान गर्दै समूहमा काम गर्ने र सामूहिक जवाफदेहिताको प्रक्रियामा आफूलाई समावेश गर्ने बानीको विकास गर्ने • सामाजिक र व्यक्तिगत अधिकार र कर्तब्यको बारेमा छलफल गर्ने	व्यवहारको बारेमा रिपोर्ट तयार गर्न लगाउने	
	स्वास्थ्य • शुद्धीकरणका स्थानीय विधिहरू • योग अभ्यास	• स्थानीय क्षोत्रमा अवलम्बन गरिने शुद्धीकरणका प्रचलित विधिहरू प्रस्तुत गर्न । • योगको अभ्यास गर्न र महŒव बताउन	• स्थानीय क्षोत्रमा अवलम्बन गरिने शुद्धीकरण पद्धतिको परिचय, महŒव र फाइदाहरू । • योग अभ्यास र स्वास्थ्यमा यसको महŒव	• विज्ञ व्यक्तिबाट शुद्धीकरणका विशेषताहरू र महŒव सम्वन्धमा कक्षा छलफल सञ्चालन गर्ने र विद्यार्थीको जिज्ञासा समेत राख्न लगााई स्पष्ट पार्ने । • स्थानीय विज्ञबाट योगको महŒवको जानकारी	• स्थानीय क्षेत्रमा अवलम्वन गरिने शुद्धीकरणका प्रचलित विधिहरू प्रस्तुत गर्न लगाउने । • योगको अभ्यास प्रस्तुत गर्न लगाउने • योग अभ्यासको महŒवको बारेमा	

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				सहित योग अभ्यास गराउने	बताउन लगाउने	
पर्यटन	• पर्यटन र विकासका रणनीतिहरू	• स्थानीय पर्यटनका आधारहरूको परिचय दिन • बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटन विकासका लागि गाउँपालिकाले निर्माण गरेका रणनीतिहरू लेख्न	• स्थानीय पर्यटनका आधारहरू (जलयात्रा , शक्तिपीठको दर्शन .... आदि) को परिचय • बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटन विकासका लागि गाउँपालिकाले निर्माण गरेका रणनीतिहरू	• स्थानीय पर्यटनका विशिष्ट आधारहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने • बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटन विकासका लागि गाउँपालिकाले निर्माण गरेका रणनीतिहरूको बारेमा छलफल गर्ने	• स्थानीय पर्यटनका विशिष्ट आधारहरूको परिचय दिन लगाउने • बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटन विकासका लागि गाउँपालिकाले निर्माण गरेका रणनीतिहरू लेख्न लगाउने	१५
	• पर्यटन र आर्थिक विकासका आधार	• पर्यटन र आर्थिक विकासका आधार बताउन	• पर्यटन र आर्थिक विकासका आधार	• पर्यटनको मध्यमबाट स्थानीय क्षेत्रमा हुने आर्थिक गतिविधि र रोजगार प्रवर्द्धनमा पुऱ्याउने सहयोग सम्बन्धमा स्थानीय क्षेत्रमा पर्यटन व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिसँग छलफल सञ्चालन गरी जानकारी प्रदान गर्ने	• पर्यटन र आर्थिक विकासका आधार बताउन लगाउने	
व्यावहारिक तथा	• सूचना र प्रविधिको	• सूचना प्रविधिको प्रयोगले पुऱ्याएका	• सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रभाव र यसका	• आधुनिक सूचना प्रविधिको विकास र विस्तारले	• सूचना प्रविधिको प्रयोगले पुऱ्याउने फाइदा	२५

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
जीवनोपयोगी शिक्षा र जैविक विविधता	प्रयोग • स्थानीय सम्पदा संरक्षणमा स्थानीय योजना र कार्यक्रम	फाइदा बताउन • सम्पदा संरक्षणमा स्थानीय योजना र कार्यक्रमबारे बताउन	फाइदाहरू • स्थानीय सम्पदा (मठ, मन्दिर, गुम्बा, सिमसार क्षेत्र, झरना ..... आदि) को संरक्षणसम्बन्धी योजना र कार्यक्रमहरू ।	मानवीय क्रियाकलापमा पुऱ्याएको मद्दत र यसका फाइदा ,बेफाइदाहरूबारे कानुनी र व्यावहारिक पक्षको समेत जानकारी गराउँदै सचेत र प्रयोगमा क्रियाशील बनाउने । • स्थानीय धरोहरहरू, सामाजिक सम्पदा (मठ, मन्दिर, गुम्बा ..... आदि) को ऐतिहासिक तथा सामाजिक महŒवको बारेमा जानकारी गराउँदै स्थानीय क्षेत्रले संरक्षणका लागि गरेका पहल, योजना र कार्यहरूको बारेमा छलफल गरी जानकारी गराउने ।	भन्न लगाउने। • सम्पदा संरक्षणको लागि निर्माण गरिएका स्थानीय योजना र कार्यक्रमको परिचय दिन लगाउने ।	
	जैविक विविधता • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तुको संरक्षणको अवस्था	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तु र तिनीहरूको संरक्षणका उपायहरू बताउन	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तुको संरक्षण • स्थानीय वनको नाम, परिचय र फाइदा	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वन्यजन्तुहरूको परिचय दिँदै तिनीहरूको संरक्षणमा स्थानीय निकाय वा	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तु र तिनीहरूको संरक्षणका उपायहरू बताउन लगाउने	

कक्षा ७						
	विषयवस्तु	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	बताउन • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वनको परिचय • स्थानीय वनमा पाइने वनस्पतिहरू र तिनीहरूको संरक्षण	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वनको बिशेषता सहित परिचय दिन • स्थानीय वनमा पाइने वनास्पतिहरू र तिनीहरूको संरक्षणका उपायहरू बताउन	• स्थानीय वनमा पाइने वनस्पतिहरू र तिनीहरूको संरक्षणका उपायहरू	सम्बन्धित निकायले गरेका कार्यहरूको जानकारी दिने र तिनीहरूको संरक्षण गर्न सकिने उपायहरूको बारेमा छलफल गर्ने • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वनको परिचय सहित उक्त वनमा पाइने वनास्पतिहरूको विशेषता र संरक्षणका उपाय बारेमा वन विज्ञबाट जानकारी प्रदान गर्ने	• स्थानीय वनमा वन्यजन्तुको हालको संरक्षणको अवस्थाबारे समूहगत रूपमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने । • स्थानीय क्षेत्रमा रहेका वनको बिशेषता सहित परिचय दिन लगाउने • स्थानीय वनमा पाइने वनस्पतिहरू र तिनीहरूको संरक्षणका उपायहरू बताउन लगाउने	

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
हरिनास गाउँपालिका	• हरिनास गाउँपालिकाका भावी योजना र कार्यदिशाहरू	• गाउँपालिकाका योजनाहरूको परिचय दिन । • गाउँपालिकाकाले तयार पारेका भावी योजनाहरूको परिचय दिन ।	• योजनाको परिचय • गाउँपालिकाका भावी योजना र कार्य दिशाहरू (दीर्घकालीन महŒवका योजनाहरू गुरु योजना ...आदि)	• निश्चित उद्देश्य प्राप्ति गर्ने गरी स्थानीय स्तरमा निर्माण र कार्यान्वयन गरिएका र गरिने सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक तथा कार्यान्वयन सहितको वृहत् खाका नै योजना हो भन्ने जानकारी दिँदै स्थानीय योजनाहरूको परिचय दिने । • गाउँपालिकाकाले वर्तमानमा सञ्चालन, कार्यान्वयनमा ल्याएका योजनाहरूको परिचय सहित भावी समयमा कार्यान्वयन गर्नका लागि तयार गरेका अल्पकालीन, दीर्घकालीन योजनाका बारेमा छलफल गर्ने । • गाउँपालिकाकाले विकास गरेका दीर्घकालीन	• योजनाको परिभाषा सहित स्थानीय योजनाको परिचय दिन लगाउने । • गाउँपालिकाकाले तयार पारेका योजनाको सूची तयार पार्न लगाउने । • गाउँपालिकाकाले तयार पारेका दीर्घकालीन महŒवका योजनाहरूमध्ये कुनै एकको परिचय दिन लगाउने ।	१३

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				महŒवका योजना तथा गुरुयोजनाहरूको गाउँपालिकाकाको तथ्याङ्कको आधारमा सूची प्रस्तुत गरी छुट्टाछुट्टै परिचय, महŒव र प्रभावलाई बुझाई प्रदान गर्ने ।		
	• हरिनास गाउँपालिका बडापत्र	• नागरिक बडापत्रको परिचय दिन	• नागरिक बडापत्रको परिचय • नागरिक बडापत्रको सामाजिक महŒव (जनचेतना सम्बन्धी, कार्य सम्बन्धी, अख्तियार सम्बन्धी महŒव)	• नागरिक बडापत्रको परिचय दिँदै यसको सामाजिक महŒवलाई क्रमागत रूपमा प्रस्तुत गर्ने । • नागरिक बडापत्रका सामाजिक विशेषता र यसले प्रदान गर्ने नागरिक सचेतना सम्बन्धी छलफल गर्ने	• नागरिक बडापत्रको परिचय दिन लगाउने। • नागरिक बडापत्रको सामाजिक महŒव लेख्न लगाउने • नागरिक बडापत्रले प्रदान गर्ने नागरिक सचेतनाको बारेमा भन्न लगाउने	

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिको वस्तुस्थिति प्रस्तुत गर्न । • हरिनास गाउँपालिकाको अक्षांश र देशान्तर बताउन • हरिनास गाउँपालिकाको सबै भन्दा अग्लो र होचो ठाउँ बताउन	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिलाई उल्लेख गरेको नक्सा/गुगल नक्सा/प्रिन्ट नक्सा • हरिनास गाउँपालिकाको अक्षांस, देशान्तर समुन्द्री सतहदेखिको उचाई (...... मिटर देखि .... मिटरसम्म) सबैभन्दा अग्लो स्थान र होचो स्थान ।	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थालाई नक्सा (प्रिन्ट नक्सा, गुगल नक्सा) को माध्यमबाट भौगोलिक अवस्थिति (अक्षांश, देशान्तर) विस्तृत, जानकारी प्रदान गर्ने । • भौगोलिक अवस्थितिसँगै गाउँपालिकाको क्षेत्रफल, समुद्री सतहदेखिको उचाई, अग्लो ठाउँको परिचय दिने।	• हरिनास गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने • हरिनास गाउँपालिकाको अक्षांश र देशान्तर बताउन लगाउने • हरिनास गाउँपालिकाको सबै भन्दा अग्लो र होचो ठाउँ बताउन लगाउने	
स्थानीय सम्पदा	• धार्मिक सम्पदा	• स्थानीय धार्मिक सम्पदाको ऐतिहासिक र पुरातात्विक महŒव बताउन • पुरातात्विक महŒवका धार्मिक	• ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक धार्मिक सम्पदा • स्थानीय धार्मिक सम्पदा सम्वर्द्धन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापनमा	• ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक धार्मिक सम्पदाहरू, स्थानीय कोटहरू ...... आदि) को संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गर्नका लागि	• हरिनासका मन्दिरहरुको धार्मिक महŒव बताउन लगाउने । • स्थानीय धार्मिक पुरातात्विक सम्पदाको संरक्षणका उपायहरू	२०

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धनका उपाय बताउन	गाउँपालिकाको भूमिका र योजना ।	गाउँपालिकाले निर्माण गरेका योजना तथा स्थानीय समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरूको बारेमा छलफल गरी बुँदागत टिपोट गरी प्रस्तुत गर्ने र विद्यार्थीहरूलाई आफूलाई महŒवपूर्ण लागेका विषयहरू समावेश गर्ने अवसर प्रदान गर्ने ।	लेख्न लगाउने । • सम्पदा संरक्षण, संबर्द्धन र प्रबर्द्धनमा गाउँपालिकाले खेलेका भूमिका भन्न लगाउने	
	• ऐतिहासिक सम्पदा	• स्थानीय ऐतिहासिक सम्पदाको परिचय दिन • ऐतिहासिक सम्पदाको सामाजिक महŒव बताउन • ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण गर्न गरिएका प्रयत्नहरू बताउन	• स्थानीय ऐतिहासिक सम्पदा • ऐतिहासिक सम्पदाको सामाजिक महŒव • ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण	• स्थानीय ऐतिहासिक सम्पदाको वास्तविक अवस्थाको स्थलगत अध्ययन गरी ऐतिहासिकता, तत्कालिन सामाजिक परिवेश र राजनीतिक अवस्थाको समेत परिचय दिने • ऐतिहासिक सम्पदाको वर्तमान समाजमा रहेको महŒव र संरक्षण किन आवश्यक रहेको छ भन्ने	• स्थानीय ऐतिहासिक सम्पदाको परिचय दिन लगाउने • ऐतिहासिक सम्पदाको सामाजिक महŒव बताउन लगाउने	

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				बारेमा अन्तरक्रिया आयोजना गरी छलफल सञ्चालन गर्ने		
	• **भाषिक सम्पदा**	• स्थानीय भाषिक विविधताको परिचय दिन • भाषिक विविधता र सामाजिक सांस्कृतिक अवस्थाको सम्बन्ध बताउन • स्थानीय भाषा र लिपिको बर्तमान अवस्था बताउन	• भाषिक विविधता • भाषिक विविधता र सामाजिक सांस्कृतिक अवस्था • स्थानीय भाषा र लिपि	• स्थानीय क्षेत्रमा रहेको भाषिक विविधताको वृत्तचित्रको मध्यमबाट स्थानीय परिदृश्य उजागर गर्ने गरी प्रष्ट पार्ने • स्थानीय भाषिक विविधता र सामाजिक सांस्कृतिक विविधताका बिच रहेको सामाजिक सम्बन्ध र सामाजिक एकताको अवस्थालाई स्थानीय एकताका रूपमा विकास गर्न त्यसको महŒवलाई भिन्न उदाहरण प्रस्तुत गरी स्पष्ट पार्ने • स्थानीय भाषा र लिपिको संरक्षण गर्न स्थानीय विभिन्न संघ संस्था, स्थानीय निकाय, क्लव	• स्थानीय भाषिक विविधताको परिचय दिन लगाउने • भाषिक विविधता र सामाजिक सांस्कृतिक अवस्थाको सम्बन्ध बारेमा लेख्न लगाउने र बताउन लगाउने । • स्थानीय भाषा र लिपिको वर्तमान अवस्था बारेमा रिपोर्ट तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				तथा अन्य निकायले खेलेको भूमिका उल्लेख गर्दै लिपिको परिचय गराउने		
हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	• सामाजिक रीतिरिवाजको परिचय • स्थानीय सामाजिक परम्परा	• सामाजिक रीतिरिवाजको परिचय दिन । • स्थानीय सामाजिक परम्पराका आयामहरूको बारेमा भन्न ।	• सामाजिक रीतिरिवाजहरू • स्थानीय सामाजिक परम्पराका आयामहरू	• सामाजिक रीतिरिवाजहरूको परिचय र यसको सामाजिक संरचनासँगको सम्बन्धमा कक्षामा छलफल सञ्चालन गरी विद्यार्थीलाई धारणा राख्न लगाउने (यसमा समूह छलफल महŒवपूर्ण हुने गर्दछ) र शिक्षकले सबै धारणालाई समावेश गरी निष्कर्ष दिने । • स्थानीय समाजमा परम्परागत प्रभावहरू देख्न र अध्ययन गर्न सकिन्छ । समाजका परम्पराहरू बहुआयामिक छन् जसले समुदायको परम्परामा भिन्नता ल्याउनुका साथै समाज विकासमा पनि	• सामाीजक रीतिरिवाजको परिचय र महŒवबारे लेख्न लगाउने । • स्थानीय सामाजिक परम्पराका आयामहरूको बारेमा भन्न लगाउने ।	२५

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				भिन्नता ल्याउने गर्दछ । यस किसिमको प्रभाव पार्ने परम्परागत आयामहरूको बारेमा परिचय दिँदै महŒवसमेत टिपोट गरी छलफल गर्ने ।		
	उद्यमशीलता • बाँसका सामग्रीको उत्पादन • नेपाली कागज उत्पादन	• बाँसबाट कलात्मक सामग्रीको उत्पादन गर्न • स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी नेपाली कागज उत्पादन गर्न	• बाँसबाट कलात्मक सामग्रीको उत्पादन • १. बाँसबाट वा वेत बाँस बाट कुर्ची, टेवल र सजावटका सामग्री निर्माण • २. बाँसका जराबाट विभिन्न कलात्मक वस्तुहरूको निर्माण • स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी नेपाली कागज उत्पादन • १. कच्चा पदार्थ लोकताको पहिचान • २. लोकताबाट कागज	• स्थानीय विज्ञ व्यक्तिको सहयोगमा कक्षा सञ्चालन गरी बाँसबाट कलात्मक सामग्रीको उत्पादन गर्न कक्षा सञ्चालन गरी वस्तु उत्पादनमा विद्यार्थीलाई सहयोग गर्दै सक्षम बनाउने • १. बाँसबाट वा बेत बाँस बाट कुर्ची, टेवल र सजावटका सामग्री निर्माण • २. बाँसका जराबाट विभिन्न कलात्मक वस्तुहरूको निर्माण • स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी नेपाली	• बाँसको प्रयोग तोकिएको सिपमा आधारित भई सामग्री उत्पादन गर्न लगाउने • कागज निर्माण गर्न लगाउने र अवलोकन गर्ने	३५

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
			बनाउने बिधि • ३. कागज निर्माण र पकेटिंग	कागज उत्पादन गर्न सक्ने बनाउन कागज बनाउने सिप विकास गर्ने (विज्ञबाट प्रशिक्षण सहित प्रयोगात्मक कक्षा सञ्चालन गर्ने) • १. कच्चा पदार्थ लोकताको पहिचान • २. लोकताबाट कागज बनाउने बिधि • ३. कागज निर्माण र पकेटिंग		
कृषि तथा पशुपक्षीपालन	• कृषिको महŒव र योगदान • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव • प्राङ्गारिक कृषिको बिधि • कृषि आधुनिकीकरण •	• स्थानीय आर्थिक विकासमा कृषिको महŒव बताउन । • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव बताउन • प्राङ्गारिक कृषिको बिधि बताउन र लेख्न • कृषि आधुनिकीकरणका उपायहरू बताउन	• स्थानीय तरकारी खेती, फलफूल खेती (सुन्तला खेती, नासपाती, आँप ...... आदि), पशुपालन, माछापालन, कुखुरा पालन, ... को महŒव र आर्थिक विकासमा योगदान • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव र विधि	• विद्यालयदेखि पायक पर्ने कृषि फर्म, फलफूल बगानको अध्ययन भ्रमण गराई कृषिको महŒव र आर्थिक विकासमा योगदानबारे जानकारी दिने । • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव र विधिबारे कृषि विज्ञसँग कक्षा	• अध्ययन भ्रमणको आधारमा स्थानीय आर्थिक विकासमा कृषिको महŒव र योगदानबारे समूह निर्माण परियोजना कार्य तयार गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । • प्राङ्गारिक कृषिको महŒव बताउन र	१५

कक्षा ८

क्षेत्र	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
			• कृषि आधुनिकीकारणका उपायहरू • कृषिको परिचय, आधुनिक र परम्परागत कृषिको परिचय ।	छलफल सञ्चालन गरी जानकारी प्रदान गर्ने • कृषि आधुनिकीकरणको बारेमा कृषि विज्ञसँग छलफल सञ्चालन गरी आधुनिकीकरण गर्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने र त्यसका फाइदा र बेफाइदा बारेमा जानकारी दिने • कृषिको स्थानीय अभ्यास तथा परम्परागत अभ्यासको बारेमा कक्षा छलफल गर्ने ।	लेख्न लगाउने • प्राङ्गारिक कृषिको विधि बताउन र लेख्न लगाउने • कृषि अधुनिकीकरणका उपायहरू लेख्न लगाउने • आधुनिक कृषिको परिचय दिन लगाउने,	
शिक्षा, अनुशासन, स्वास्थ्य र खेलकुद	• योगको महŒव र दैनिक जीवनमा प्रयोग • प्राकृतिक चिकित्सा • खेलकुद • परम्परागत उपचार पद्धति	• योगको वैज्ञानिक महŒवका आधारहरू बताउन । • योग अभ्यासको दैनिक जीवनमा पुऱ्याउने फाइदाहरू बताउन ।	• योगको परिचय, वैज्ञानिक आधारहरू, प्रयोग र महŒव • योगको दैनिक अभ्यास र यसका फाइदाहरू • प्राकृतिक चिकित्साको परिचय, उपचार विधि र	• योगको परिचय, यसको आध्यात्मिक र वैज्ञानिक आधारहरू, यसको प्रयोग (अभ्यास) मा अपनाउनु पर्ने सजकता र स्वास्थ्य लाभमा यसको महŒवबारे विज्ञ व्यक्तिसँगको छलफल	• योगको वैज्ञानिक महŒव बताउन लगाउने । • योग अभ्यासले दैनिक जीवन र स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने फाइदाहरू लेख्न र भन्न	१५

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
		• प्राकृतिक चिकित्सा विधिको परिचय, उपचार विधिको बारेमा बताउन । • खेलकुदले व्यक्तिगत स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने सकारात्मक प्रभावहरू बताउन ।	महŒव । • स्थानीय खेलकुद अभ्यास र महŒव ।	तथा योग अभ्यास कार्यक्रम विद्यालयले आयोजना गरी सञ्चालन गर्ने । • योग अभ्यासले दैनिक जीवनको स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने फाइदाहरूबारे जानकारी दिने । • प्राकृतिक चिकित्सा विधिको परिचय, उपचार विधि (विभिन्न रोग तथा चोटपटक) हरूको जानकारी, यसको प्रयोगले हुने असरहरू र महŒवबारे जानकारी गराउने । • खेलकुदको परिचय, अभ्यास र स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने सकारात्मक प्रभावहरूको बारेमा प्रशिक्षकहरूसँग अभ्यास र छलफल आयोजना गर्ने ।	लगाउने । • प्राकृतिक चिकित्सा विधिको परिचय दिन लगाउने • खेलकुदले व्यक्तिगत स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने फाइदा बताउन लगाउने • आफ्नो गाउँघरमा अपनाइँदै आएका परम्परागत उपचार पद्धति भन्न लगाउने ।	

कक्षा ८						
क्षेत्र	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
पर्यटन	• पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र संबर्द्धन • जलयात्रा /बोटिंग	• स्थानीय पर्यटन व्यवसायले अर्थोपार्जनमा पुऱ्याएको प्रभाव भन्न • पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र संबर्द्धनबारे बताउन • जलयात्रा / बोटिंगको परिचय दिन ।	• पर्यटन र अर्थोपार्जन • मन्दिर, गुम्बा, चर्च, दरबार, ताल, पोखरी, सिमसार .... आदि पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र संबर्द्धन। • जलयात्रा / बोटिंगको परिचय र पर्यटकीय प्रबर्द्धन ।	• पर्यटन व्यवसायले अर्थोपार्जन कार्यमा पारेको प्रभावको बारेमा कक्षामा छलफल सञ्चालन गर्ने • स्थानीय क्षेत्रभित्र रहेका पर्यटकीय क्षेत्र (मन्दिर, गुम्बा, दरबार, कोट, ताल, जलयात्रा / बोटिंगको क्षेत्र, ... आदिको प्रबर्द्धन गर्न गाउँपालिकाले गरेका योजना र कार्यहरूको बारेमा बुँदागत छलफल गर्ने । • स्थानीय क्षेत्रमा सञ्चालित र सम्भावना भएका साहसिक पर्यटन (ऱ्याफ्टिङ्ग, बन्जी, क्यानोनिङ..... आदि) को परिचय तथा महŒवको बारेमा कक्षा छलफल सञ्चालन गर्ने ।	• स्थानीय पर्यटन व्यवसायले अर्थोपार्जनमा पुऱ्याएको प्रभाव भन्न लगाउने । • स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण, संबर्द्धन र प्रबर्द्धनबारे संक्षिप्त योजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । • जलयात्रा/बोटिंगको परिचय दिन लगाउने। • जलयात्रा गराई अनुभव लेख्न लगाउने।	१५
व्यावहारिक तथा	• परम्परागत सूचना प्रसारण विधि र	• परम्परागत सूचना प्रविधि र आधुनिक	• परम्परागत सूचना प्रविधि (चिठीपत्र,	• सूचना प्रविधिको परिचय दिई परम्परागत सूचना	• परम्परागत सूचना प्रविधि र आधुनिक	२५

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
जीवनोपयोगी शिक्षा र जैविक विविधता	आधुनिक प्रविधि • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग • विपद् व्यवस्थापन • आपसी सहयोग र सहकार्य	सूचना प्रविधिको परिचय दिन । • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग र महŒव बताउन • विपद् व्यवस्थापनको योजना निर्माण गर्न । • आपसी सहयोगी भावनाको विकास गर्न र सहकार्य गर्न ।	कटुवाल विधि, रेडियो आदि)आधुनिक प्रविधि (Email, phone, messenger .... आदि) को परिचय । • शिक्षण सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग (भर्चुअल लर्निङ्ग, युट्युव, प्रोजेक्टर वेस लर्निङ ...... आदि) बाट हुने सिकाइ र महŒव • विपद्को रोकथाम र क्षति न्यूनीकरणमा मानवीय क्रियाकलापको भूमिका, प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनका स्थानीय योजना र पूर्व तयारी • सहकार्यको नमूना, सहयोगी भावनाको विकासका फाइदाहरू	प्रवाह गर्ने माध्यमका बारेमा शिक्षकका अनुभवहरूलाई कक्षामा छलफल गर्ने साथै चिठीपत्र, कुटुवाल, रेडियो ... आदिबाट हुने परम्परागत सूचना प्रविधिको जानकारी गराउने । आधुनिक विधिमा देखापरेका विधिहरूको टिपोट गरी छलफल गर्ने र भिन्नता पहिचान गर्न विद्यार्थीलाई लगाउने । • वर्तमान शिक्षण सिकाइका विभिन्न माध्यमहरू आधुनिक प्रविधिले निम्त्याएका आवश्यकताहरू हुन् जसका सिकारुले विभिन्न तवरले सिक्न र सिकाउन सक्ने कुरा बताउँदै भर्चुअल सिकाइ, युट्युव सिकाइ	सूचना प्रविधिको परिचय दिन लगाउने । • सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग र महŒवबारे निवन्ध लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । • विपद् व्यवस्थापनको नमुना योजना निर्माण गर्न लगाउने ।	

कक्षा ८

क्षेत्र	विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
				सामग्रीको व्यापकता जस्ता पक्षले सिकाइमा ल्याएको सहजता र महŒवलाई जोड्दै प्रविधिको प्रयोगबारे छलफल र महŒव बताउने । • प्राकृतिक विपद् रोकथाम र क्षति न्यूनीकरण गर्न मानवीय क्रियाकलापहरू (उत्खनन, वनफँडानी, …….. आदि) नियन्त्रित र सन्तुलित हुनुपर्ने कुरा बताउँदै रोकथाम र न्यूनीकरणका उपायमा छलफल गर्ने । • भैपरी आउने विपद्को व्यवस्थापनको लागि व्यक्ति र समाजले गर्नुपर्ने पूर्व कार्यहरूको सूची प्रस्तुत गर्दै स्थानीय निकायको योजना र पूर्व तयारी बारेमा गाउँपालिकाका		

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				प्रतिनिधिसँग छलफल गरी नमुना योजना तयार गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने।		
	जैविक विविधता • स्थानीय वन जङ्गलको परिचय • स्थानीय वनजङ्गलको जैविक विविधता • वनजङ्गलबाट हुने फाइदाहरू • वनजङ्गलको संरक्षणमा विद्यार्थीको भूमिका	• स्थानीय वन जङ्गलको परिचय दिन • स्थानीय वनजङ्गलको जैविक विविधतालाई प्रस्तुत गर्न • वनजङ्गलबाट हुने फाइदाहरू बताउन • वनजङ्गलको संरक्षणमा विद्यार्थीको भूमिका बताउन	• स्थानीय वनजङ्गलको परिचय • स्थानीय वनजङ्गलको जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय तहले गरेका प्रयासहरू • वनजङ्गलबाट हुने फाइदाहरू • वनजङ्गलको संरक्षणमा विद्यार्थीको भूमिका र जनचेतना	• स्थानीय वन जङ्गलको परिचय दिन • स्थानीय वनजङ्गलको जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय तहले गरेका प्रयासहरूबारे जानकारी दिँदै सामाजिक तथा व्यक्तिगत तवरले गर्नुपर्ने कार्यहरूको बारेमा छलफल गर्ने • वनजङ्गलबाट हुने फाइदाहरू बताउने यसको बारेमा स्थानीय व्यक्तिहरूसँग जानकारी लिई छलफल सञ्चालन गर्ने • वनजङ्गलको संरक्षणमा विद्यार्थीको भूमिका तथा जनचेतना विकासमा	• स्थानीय वनजङ्गलको परिचय दिन लगाउने • स्थानीय वनजङ्गलको जैविक विविधतालाई प्रस्तुत गर्न लगाउने • वनजङ्गलबाट हुने फाइदाहरू बताउन लगाउने • वनजङ्गलको संरक्षणमा विद्यार्थीको भूमिका बताउन लगाउने	१०

कक्षा ८						
क्षेत्र	**विषयवस्तु**	**सिकाइ उपलब्धी**	**विषयवस्तुको विस्तृतीकरण**	**सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप**	**मूल्याङ्कन प्रक्रिया**	**कार्य घण्टा**
				विद्यार्थीले गर्न सक्ने कार्यको बारेमा बुझाउने		

१०. वार्षिक कार्यघण्टा र विषय भार विभाजन तालिका

कक्षा १-५

क्र. स.	क्षेत्र/एकाई	कक्षा १		कक्षा २		कक्षा ३		कक्षा ४		कक्षा ५	
		वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार
१	हरिनास गाउँपालिका	१५	९	१५	९	१५	९	१३	९	१३	९
२	स्थानीय सम्पदा	२३	१७	२३	१७	२३	१७	२०	१७	२०	१७
३	हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	३१	२०	३१	२०	३१	२०	२५	२०	२५	२०
४	कृषि तथा पशुपक्षीपालन	२०	१२	२०	१२	२०	१२	१५	१२	१५	१२
५	शिक्षा, अनुशासन, स्वास्थ्य र खेलकुद	१६	१०	१६	१०	१६	१०	१५	१०	१५	१०
६	पर्यटन	२०	१२	२०	१२	२०	१२	१५	१२	१५	१२

७	व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा तथा जैविक विविधता	३५	२०	३५	२०	३५	२०	२५	२०	२५	२०
		१६०	**१००**	**१६०**	**१००**	**१६०**	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**

कक्षा ६-८

क्र.स.	क्षेत्र/एकाई	कक्षा ६		कक्षा ७		कक्षा ८	
		वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार	वार्षिक कार्यघण्टा	विषयको भार
१	हरिनास गाउँपालिका	१३	९	१३	९	१३	९
२	स्थानीय सम्पदा	२०	१७	२०	१७	२०	१७
३	हरिनासको जीवनशैली र उद्यमशीलता	२५	२०	२५	२०	२५	२०
४	कृषि तथा पशुपक्षीपालन	१५	१२	१५	१२	१५	१२
५	शिक्षा, अनुशासन, स्वास्थ्य र खेलकुद	१५	१०	१५	१०	१५	१०
६	पर्यटन	१५	१२	१५	१२	१५	१२

७	व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा र जैविक विविधता	२५	२०	२५	२०	२५	२०
		१२८	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**

११. शिक्षण सिकाइ योजना निर्माण :

(१) सिकाइ क्रियाकलापले विद्यार्थीहरूमा उमेर र आवश्यकता अनुसार प्रयोग, सिकाइ, रचनात्मक तथा समलोचनात्मक सोंचाइ, निर्णय तथा समस्या समधान जस्ता सोंचाइ सिपहरू, स्वव्यवस्थापन, आत्मबल, अनुशासन, जिम्मेवारी अनुकुलता जस्ता अन्तरवैयिक्तिक सिपहरू, सञ्चार, सहकार्य, सहानुभुति जस्ता वैयक्तिक सिपहरू,विभिन्न किसिका बहुसाक्षरता सिपहरू र नागरिक दायित्व सम्बन्धी विभिन्न किसिमका नागरिक सिप प्राप्तिलाई सहयोग गर्नुपर्छ ।

(२) विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अंगका रूपमा समावेश गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्दछ । न्यूनतम सिकाइ सुनिश्चित गरी प्रत्येक विद्यार्थीलाई उच्च स्तरको सिकाइ सक्षमता प्राप्त गरी क्रमश : माथिल्लो स्तरको सिकाइ गर्न सक्ने सहयोग गर्नु पर्दछ ।

(३) स्थानीय विषयको विषयक्षेत्रको विषयगत सिमा निर्धारण नगरी एउटै विषयवस्तुबाट सकेसम्म एक भन्दा बढी विषय अन्तरसम्बन्धित हुने गरी सिकाइ योजना गर्नु पर्दछ ।

(४) सिकाइ योजना बनाउदा विषयवस्तुलाई दैनिक जीवनसँग अधिकतम् सम्बन्ध कायम हुने गरी निर्धारित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त हुने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

(५) छनोट गरिएका विधि,प्रक्रिया तथा क्रियाकलापहरूले विद्यार्थीलाई सक्रिय बनाउने,सबैलाई सहभागी बनाउने,गरेर तथा छोएर वा चलाएर सिक्ने र सिर्जनात्मकताको अभिवृद्धि हुने अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ ।

(६) सिकाइ योजना निर्माणका लागि स्थानीय पाठयक्रमका सक्षमताहरू र क्षेत्रगत सिकाइ उपलब्धिको अध्ययन गरी तिनको अन्तर सम्बन्ध पहिचान गर्नुपर्दछ ।

(६) विद्यार्थीको भाषिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि,सिकाइका लागि विभिन्न किसिमको अपाङगताको अवस्था इत्यादिलाई विचार गरी विविधताको व्यवस्थापन गर्ने र सबैलाई समावेश गर्ने गरी सिकाइ योजना निर्माण गर्नु पर्दछ ।

(७) कक्षा १-३ का विद्यार्थीहरूको हकमा सम्भव भए सम्म स्थानीय विषयवस्तुलाई अन्य विषयसँग अन्तर सम्बन्धित हुने गरी सिकाइ योजना निर्माण गर्नु पर्दछ । जस्तै स्थानीय अभिवादन शैली सिकाउदा वा अभ्यास गराउदा हाम्रो नेपाली तथा हाम्रो सेरोफेरो पुस्तकमा दिएका विषयवस्तुलाई आधार वनाउन सकिन्छ । त्यस्तै आफु बस्ने स्थान विषेशलाई वर्णन गर्न दायाँ वायाँ नजिक टाढा दिशा जनाउने शब्दको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

(८) शिक्षण योजनाको निर्माण गर्दा बालबालिकाको रुचि अनुसारका खेल तथा रचनात्मक कार्य समावेश गरी आवश्यकता अनुसार वैयक्तिक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने गरी निर्माण गर्नु पर्दछ ।

(९) प्रभावकारी सिकाइ प्रत्यक्ष अनुभव बाट हुने हुँदा सिकाइ क्रियाकलाप निर्माण गर्दा यथासम्भव ज्ञानेन्द्रिय प्रयोग हुने गरी शिक्षण सिकाइ योजना तयार गर्नु पर्दछ ।

(१०) स्थानीय विषयको पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सिप तथा ज्ञान सम्बन्धित सिकाइ उपब्धिहरू हासिल गराउन पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुँदाको अवस्थामा पनि स्थानीय रूपमा सामग्री बनाउने,संकलन गर्ने, केन्द्रिकृत पाठ्यसामग्री प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ योजना तयार गर्नुपर्दछ ।

१२. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष :

सम्बन्धित विषयक्षेत्रमा प्रयोग हुने शिक्षण विधि तथा प्रविधि चयन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने केही महŒवपूर्ण पक्षहरू यहाँ उल्लेख गरिएका छन् :

१. **सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धिहरू** : पाठ्यक्रममा उल्लिखित लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूअनुसारका सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सक्ने शिक्षण विधि छनोट गर्नुपर्छ ।

२. **विषयवस्तुको स्वरूप** : विषयवस्तुको स्वरूपअनुसार शिक्षण सिकाइका रणनीति, विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्दछ ।

३. **बालमनोविज्ञान** : सिकारुको इच्छा, रुचि, क्षमता तथा योग्यता, प्रवृत्ति, पूर्वज्ञान आदिलाई ध्यान दिई शिक्षण विधि छनोट गर्नुपर्दछ । त्यस्ता विधिले विद्यार्थीलाई उत्प्रेरित गर्न सक्नुपर्छ । नेपाली इतर मातृभाषी विद्यार्थीका लागि सिकाइ सहजिकरणमा सम्बन्धित मातृभाषाको प्रयोगसमेत गर्नसकिने छ ।

४. **स्रोत साधनहरूको उपलब्धता** : शिक्षण विधि तथा रणनीति आर्थिक, मानवीय, भौतिक आदि दृष्टिले उपयुक्त र स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग हुन सक्ने हुनुपर्छ ।

५. **विद्यालय वातावरण र शिक्षण सिकाइ परिस्थिति** : शिक्षण विधि तथा रणनीति छनोट गर्दा विद्यालय वातावरण र शिक्षण सिकाइ परिस्थितिसँग मेल खाने हुनुपर्दछ ।

६. **समय र विद्यार्थी सङ्ख्या** : उपलब्ध समय र विद्यार्थी सङ्ख्याले पनि शिक्षण विधि तथा रणनीति छनोटमा प्रभाव पार्दछ ।

७. **शिक्षकको योग्यता, क्षमता र रुचि** : शिक्षकको आफ्नो योग्यता, क्षमता, पूर्वज्ञान, आत्मविश्वास, तालिम, शिक्षणप्रतिको लगावजस्ता पक्षले पनि शिक्षण विधि तथा रणनीतिको छनोटमा प्रभाव पार्दछ । यसरी कुनै पनि विषयको शिक्षण गर्दा विषयको गहनताका साथै विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको पूर्वज्ञान, क्षमता, रुचि, स्वभाव, स्तर तथा उमेर एवम् उपलब्ध भौतिक सुविधा र शिक्षण सामग्रीका आधारमा शिक्षण विधिको छनोट गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

१३. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

स्थानीय पाठ्यक्रमको रूपमा निर्माण गरिएको यस पाठयक्रमलाई विद्यालय (कक्षा कोठा) मा कार्यान्वयन गर्नका लागि निम्नानुसारका विधि सान्दर्भिक हुनेछन् :

क) प्रदर्शन विधि

ख) खोज विधि

ग) परियोजना कार्य

घ) समस्या समाधान विधि

ङ) अवलोकन विधि

च) क्षेत्र भ्रमण विधि

छ) छलफल विधि

ज) खेल विधि

झ) नाटकीय विधि

यी विधिहरूलाई मुख्य विधि मानी विद्यार्थीमा रचनात्मक क्षमता विकास गराउन आवश्यकताका आधारमा अन्य विधि थप गर्न सकिनेछ ।

१४. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

१. आधारभूत तहमा निर्माणात्मक/सुधारात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गर्दै विद्यार्थीको सिकाइलाई लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गरिने भएकाले पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन र विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा पनि निर्माणात्मक/सुधारात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरिनेछ ।

२. प्रत्येक विद्यार्थीको कार्य सञ्चयिका (Portfolio) फाइल रहनेछ । विद्यार्थीको कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धी परीक्षा, व्यवहारिक परिवर्तन, अवलोकन, हाजिरी, सामुहिक कार्यमा सक्रियताको अभिलेख रहनेछ र विद्यार्थीका ती कार्यलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

३. कक्षा १-३ मा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा कक्षोन्नति गरिनेछ ।

४. कक्षा ४-५ मा ५०% निर्णयात्मक (बार्षिक परीक्षा) र ५०% निर्माणात्मक पद्धतिबाट विद्यार्थीको लेखाजोखा गरिनेछ ।

५. लिखित मूल्याङ्कनको उत्तीर्णाङ्क ४०% हुनेछ र छुट्टै उत्तीर्ण हुनुपर्नेछ ।

६. कक्षा ६ र ७ मा ६०% निर्णयात्मक (बार्षिक परीक्षा) र ४०% निर्माणात्मक तथा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिबाट विद्यार्थीको लेखाजोखा गरिनेछ । निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुबै पद्धतिका आधारमा बिद्यार्थीलाई कक्षोन्नति गरिनेछ । लिखित मूल्याङ्कनको उत्तीर्णाङ्क ४०% हुनेछ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको अङ्कभार ५०-५० प्रतिशत रहनेछ । निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुबै पद्धतिका आधारमा बिद्यार्थीलाई कक्षोन्नति गरिनेछ । लिखित र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको उत्तीर्णाङ्क ४०% हुनेछ र प्रयोगात्मकमा छुट्टै उत्तीर्ण हुनुपर्नेछ ।

१५. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन

पाठ्यक्रम कार्यान्वयन कार्यमा शिक्षकको महŒवपूर्ण जिम्मेबारी तथा भूमिका हुनेछ । विद्यार्थीहरूलाई सिकाइका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने तथा तोकिएको विषयको लागि क्षेत्र अध्ययन गराउन

विद्यालयले महŒवपूर्ण भूमिका खेल्नु पर्नेछ । स्थानीय विषयवस्तु तथा स्थानीय उद्यमशिलाताका विषयहरूमा स्थानीय विज्ञ व्यक्तिबाट प्रशिक्षण एवम् सिप विकासमा सहयोग गर्न स्रोत कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । विद्यालयहरूले यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यकता र औचित्यताअनुसार स्थानीय भाषा समेत अवलम्बन गर्न सक्नेछन् । विषयवस्तुमा समावेश प्रमुख क्षेत्र/स्थलमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । विद्यार्थीहरूको समूहकार्य, अन्तरक्रियालाई जोड दिइनेछ ।

१६. समय निर्धारण

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषा सहित) २०७६ अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तरगत कक्षा १-३ मा साप्ताहिक पाठ्यभार ५ र वार्षिक पाठ्यभार १६० कार्यघण्टा र पूर्णाङ्क १०० रहनेछ । यस्तैगरी कक्षा ४-८ मा साप्ताहिक पाठ्यभार ४ र वार्षिक पाठ्यभार १२८ कार्यघण्टा र पूर्णाङ्क १०० रहनेछ । प्रत्येक शैक्षिक सत्र बैशाखदेखि सुरु भएर चैत्र मसान्तसम्म कायम रहने व्यवस्था शिक्षा नियमावली २०५९ (छैठौँ संसोधन) मा उल्लेख छ । प्रचलित शिक्षा ऐन र नियमावली बमोजिम प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा २२० दिन विद्यालय खुल्नेछ र १९२ दिन पठनपाठन हुने भएकोले यस पाठ्यक्रमको वार्षिक पाठ्यभार कक्षा १-३ मा १६० घण्टा र कक्षा ४-८ मा १२८ घण्टा हुनेछ । पाठ्यांश अनुसार विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन/अवलोकन भ्रमण/प्रयोगात्मक क्रियाकलापलाई पनि अध्ययन अवधिमा मिलान गरिनेछ ।

१७. पाठ्यक्रम परिमार्जन

संसार परिर्वतनशील छ । शिक्षा पनि संसारको गतिसँगै परिवर्तन भैरहने कुरा हो । समयको माग अनुसार सामाजिक इच्छा, आकांक्षा र आवश्यकताहरू पनि बढ्छन् । ती आवश्यकताहरू शैक्षिक पाठ्यांशमा समावेश हुनुपर्दछ, जसले विद्यार्थीहरूको ज्ञान, सिप र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकोस् । यसै अनुरूप यो पाठ्यक्रम पनि सामाजिक आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न पनि परिमार्जन हुनेछ । हरिनास गाउँपालिकाको समाजले आवश्यक ठानेको अवस्थामा यसलाई पुनः परिमार्जन गर्न सकिनेछ । समय समयमा प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक र वातावरणीय पक्षहरूका सकारात्मक सन्दर्भहरू अनुसन्धानात्मक तवरले निरन्तर खोज गरिरहनुपर्दछ । यसबाट प्राप्त निष्कर्षलाई उपयोग गर्दै यस पाठ्यक्रममा समावेश गर्दै लगिनेछ ।

धन्यवाद ।